REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

VOL. VIII. FASC. 1-4 IANUAR—DECEMBRE 1922

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VIII-lea, N-le 1-3. IANUAR-MART 1922

DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ȘI NOTIȚE

PUBLCATĂ
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARUL:

N. Iorga: Molière și Romînii (comunicație comemorativă la Academia Romînă).
N. Iorga: Cele mai vechi cronici unguresti și trecutul Romînilor. Epoca angevină (comunicație la Academia Romînă).
DOCUMENTE. *C. J. Caradja:* Corespondența lui Capodistria cu Ioan Carageà Voevod (urmare și sfîrșit). — Carte de afurisenie a Mitropolitului muntean Teodosie.
I. Băcilă: Stampe și portrete necunoscute privitoare la Istoria Romînilor.
P. P. Panaitescu: Iarăși „unchiul" lui Ștefan-cel-Mare. — Știri venețiene contemporane asupra bătăliei de la Baia.
Leca Morariu: O scrisoare a lui I. Porumbescu.
Victor Motogna: Țara Brodnicilor și Vrancea.— Tot în chestia etimologiei „Dunării".
N. Iorga și *C. C. Giurescu:* DĂRI DE SAMĂ. — CRONICĂ.

1922
TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC" S. A., BUCUREȘTI

PREȚUL: 10 LEI.

www.dacoromanica.ro

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8.

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul de pe copertă.

Administraţia: Bucureşti, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colţ cu Domniţa Anastasia).

www.dacoromanica.ro

Anul al VIII-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1922.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Molière şi Romînii

— Comunicaţie comemorativă la Academia Romînă —

I.

A comemora pe Molière astăzi, în toate ţerile, la toate naţiile, este înnainte de toate o lecţie de naturaleţă, de adevăr, de sinceră şi vioaie *democraţie literară.*

După atîta trecere de vreme comediile lui, represintate de altfel continuu pe toate marile scene ale lumii, au apărut ca şi cum, în forme de generalitate umană, ele ar reproduce lucruri şi ar fixa tipuri care se perindează zilnic, cu mici modificări de timp, supt ochii noştri chiar. Despre valoarea lor s'a vorbit cu căldura neprefăcută care întîmpină producţiile cele mai alese ale spiritului contemporan. Adunările învăţate care, cu prea puţine şi explicabile excepţii, şi-au făcut datoria de a se asocia la această dovadă de recunoştinţă a civilisaţiei moderne faţă de unul dintre cei mai autentici precursori ai ei, au căutat, după scopul pe care sînt chemate să-l urmărească, dacă nu părţi inedite din viaţa şi opera lui — ceia ce ar fi prea greu —, măcar explicaţii care să nu se fi dat pănă azi sau asupra cărora să nu se fi insistat în de ajuns.

Să încercăm a o face şi noi în ce priveşte una din laturile acestei mari evocaţii de viaţă.

În istoria teatrului frances se pot fixă epoce şi din punctul de vedere al mediului de unde pleacă şi către care se îndreaptă.

Avem astfel, cu misterele medievale, nu numai o simplă emanaţie a Bisericii din acel timp, ci o pătrundere pe alocuri în ceremoniile ei a spiritului popular din acel timp. Oricare ar fi caracterul personagiilor, luate din lumile cereşti şi din adunările infernale, oricît de mult s'ar ţinea la legenda Scripturilor ori la ale Vieţilor de sfinţi, dialogul întreg e o poesie populară ori o glumă populară. Între el şi cîntecul aceloraşi mulţimi — cu excepţia aşa-numitelor *chansons de geste,* care sînt cu totul alt-

www.dacoromanica.ro

ceva — ori anecdota populară presintată în prosă nu e nicio deosebire de esență.

Mișcarea aceasta dramatică, în așa de strînsă legătură cu tot ce sufletul popular cuprinde mai elementar și mai spontaneu, se lovește de-odată de normele stricte, fixe, tiranice în formalismul lor, ale Renașterii, basată pe transmisiunea literară a antichității. Nu există însă în de ajuns nici producători după aceste tipicuri invariabile, nu există nici un public destul de înțelegător pentru dînsele și nu există nici limba definitiv stabilită a genului. În general teatrul cel nou, întrebuințînd la început limba latină însăși, se închide în școli, care vor păstra pănă tărziu această datină, mergîndu-se de la Colegiul iesuit unde a învățat Montaigne pănă la represintațiile de drame sacre, biblice, ale fetelor de la St. Cyr la capătul epocei lui Ludovic al XIV-lea căzut în devoțiunea bătrînețelor.

Iată însă că, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, apare, în Spania întăiu, apoi în Anglia Elisabetei, pe urmă în Franța, ieșită din tragedia reală a războielor de religie, un teatru de actualitate, ținînd samă de gustul mulțimilor către care se îndreaptă, amestecînd comedia cu tragedia după dorința acestora și recurgînd la graiul familiar pentru ca prin el să-și realiseze efectele.

E un teatru plin de mișcare și de zgomot, purtînd pe dînsul pecetea vremii și avînd timbrul special al publicului său. Îl fac de obiceiu cărturari cari nu sînt din cercul ales al eruditilor și n'au atingere cu acele culmi ale societății în care se înșiră solemn curtesanii. Dar autorii o nemeresc și mai bine decît un Lope de Vega atunci cînd ei sînt chiar meșteșugarii artei lor. Shakespeare n'a fost, n'a vrut și n'a putut să fie altceva decît un actor și un antreprenor de teatru; dincoace de Canal, un Hardy are aceiași calitate socială și aceiași pregătire literară. Și unul și altul înjghiabă după necesitățile scenice, după cerințile spectatorilor operele lor, și se întîmplă că ale celui d'intăiu sînt cel mai mare monument literar al omenirii moderne.

Molière e din această familie, dar el e și pentru Curte, pentru o Curte care-a ajuns să fie principalul resort în toată viața națională. Și aici află două mode literare foarte puternice: de o parte aceia a Spaniei, căreia-i aparțin pe rînd două regine, Ana de Austria și Maria-Teresa, și a cării limbă era vorbită pănă în ultimul timp ca fiind de o esență superioară celei fran-

www.dacoromanica.ro

cese, iar, de altă parte, cultul adus de mult și tot mai mult antichității.

El, elev al Colegiului din Clermont la Paris, advocat la Orléans, *valet de chambre tapissier* al regelui, traducător al lui Lucrețiu, dar autor al tragediei *La Thébaïde*, are de resolvit deci problema de a pune de acord o tradiție națională populară cu o reglementație culturală de import, de a împăca gustul publicului celui larg cu pretențiile celui îngust, de care el atîrnă însă ca om așa de mult, de a da graiului vulgar decență și noblețe artistică și graiului selecționat și regentat vioiciunea pieței și a stradei.

A primit și el datoria de a păstra unitatea de loc și de timp, a adoptat pompoasa îmbrăcăminte a lungului vers alexandriu — a cărui traducere în oricare altă limbă răpește totdeauna din naturaleța dialogurilor—, a împrumutat intriga clasică pentru a da stofă comediilor sale și a pus nume luate de-a dreptul din onomasticul lui Plaut și lui Terențiu. Dar s'a oprit aici.

A cules cu mîni lacome din realitatea contemporană, nelăsînd dincolo de cercul atenției sale nimic din ce i se mișca în jur. A avut curajul de a face ca personagiile sale să vorbească în teatru ca și în viață. A cultivat farsa fără a înjosi teatrul. Dar a făcut și mai mult decît aceasta.

În loc să iea tipul creat de clasici pentru a-l contraface fără atingere cu vre una din realitățile epocei sale, el a început de la cunoștința perfectă a acestor realități înseși pentru a extrage din ele figuri ca Tartufe, Avarul ori Misantropul. Și, fără a se teme de marile dușmănii ce trebuia să stîrnească, el a dus, nu numai contra viciilor caracterului, dar și contra păcatelor modei: pretenție provincială, pretenție erudită, culturală, pretenție femeiască, o luptă care din piesele lui însuși a trecut în acea explicare la dînsele care sînt așa-numitele „critice“ în formă dramatică.

E o elaborare originală a unor adevăruri contemporane, și, dacă la capăt s'a găsit eternul uman pe care acei cari-l recomandă nu-l recunosc în exemplarele vii ale oricării țeri și oricărui veac, atît mai bine. El îl aflase fără a-l căta.

II.

Dar, dacă o asemenea operă n'ar putea răzbi în mediile culturale mai puțin desvoltate prin acel ultim extract de psiholo-

www.dacoromanica.ro

gie umană desfăcut cu atîta artă din elementele date de viața încunjurătoare, faptul că în cuprinsul ei apar adesea înseși aceste elemente, agrementate, dar nu încă pe deplin prelucrate, face că mediile acelea pot primi de la început pe Molière printr'o parte din teatrul său pentru ca să ajungă la cealaltă numai la capătul unui mai lung proces de civilisație.

Așa s'a întîmplat cu societatea romîno-greacă din Orientul european, la începutul secolului al XIX-lea, singura din toată această parte a continentului care putea să aibă un interes pentru producțiile literare ale Apusului mai înnaintat. Și zic: societate romîno-greacă, nu numai pentru că atîția Romîni, cunoscuți și necunoscuți, au scris în elenică ori în vulgara vremilor, ci și pentru că publicul, prenumeranți, abonați, spectatorii, era în cea mai mare parte românesc sau romanisat. Și tipăriturile din Viena ar fi fost imposibile fără ajutorul negustorilor macedoneni și al boierilor din ambele Principate. În cîte biblioteci boierești am cercetat, Molière mi-a apărut odată—ceia ce nu înseamnă că el s'a aflat în această singură colecție—în ediția de la Amsterdam, din 1722—în legătură proprietarul trecător vorbia despre nu știu ce «iapă tretină» și «cal murg zmău»[1]—, alături cu Terențiu în traducerea din secolul al XVIII-lea a abatelui Le Monnier și cu *Le Dissipateur* al lui Destouches.

Cele d'întăiu represintații de teatru străin în București înnainte de 1821[2] începură însă cu tragedii traduse în grecește, *Meropa* și *Temistocle*, ori cu imitații ale poetului neo-elenic Atanasie Cristopulo, *Moartea lui Patroclu*.

În acel moment însă apăruse la Viena o traducere neiscălită (în loc de nume, trei steluțe), a *Avarului* (Ὁ φιλάργυρος κατὰ τὸν Μολιέρον... ὑπὸ ***). E o lucrare extrem de prețioasă pentru vocabulariul curent al limbii familiare. Pentru o mai largă răspîndire traducerea, întovărășită de o lungă prefață erudită, în care poate am recunoaște pe călugărul Daniil Philippide, naționalisează grecește personagiile, care se chiamă deci Zoița, Dimitrakis, κερὰ Καπούλη, κεράτζα Σοφουλιὼ, Βαρδαλαμπόμπας, Ἐξηταβελώνης, Βράκας, Στροβίλης.

Pentru a urmări seria acestor traduceri grecești în legătură cu țerile românești, avem, în 1827, traducerea lui *Georges*

[1] *Analele Academiei Române*, XXXIX, p. 11.
[2] *Ibid*, XXXVIII, p. 387.

www.dacoromanica.ro

Dandin de cunoscutul profesor C. Aristia, apărută la Tipografia Nouă din Bucureşti (Γεώργιος Δαντίνος, ὁ ἐντροπιασμένος σύζυγος). Şi aici numele personagiilor sînt schimbate, dar, data aceasta, în formele obişnuite la noi: Săftica, celebi Crăcănescu (Κρακανέσκος), cucoana Crăcăneasca, Dincă, Ancuţa, Marin, Iani.

Ţărziu, la 1845, se publică apoi la Walbaum, în Bucureşti, traducerea greacă, de un necunoscut, a lui *Cocu imaginaire*, Ὁ κατὰ φαντασίαν κερατᾶς, în care eroii sînt Ieronim, Dionisie, chir Zafiris, Saratos [1].

Iniţiativa traducerii lui Molière în româneşte aparţine lui Eliad, în legătură cu Societatea Filarmonică. Îndată după ce luă hotărîrea aceasta, colaboratorii i se oferiră, din acea tînără boierime munteană în care şi femeile, ca „Zmărăndiţa Porumbari“ (care-şi alesese „Somnambula“ sau „Însomnumbla“ lui Scribe) şi „Caţinca Sîmboteanca“ (ei îi revine *Meropa* lui Voltaire) cereau să li se facă partea de muncă literară.

Eliad însuşi traduce pe *Amfitrion*, care şi apare la 1835, purtînd în titlu ciudata însemnare că e «de la Mollier» *(sic)*. Pentru a se vedea ce potrivit era stilul său familiar şi sprinten pentru a reproduce iuţele dialog al originalului, dau aici aproape toată pagina întăiu:

«Drum bun, dragă nepoate, fă bine şi opreşte puţin; am două vorbe să ţi spun din partea lui Joe.

Noaptea

A! a! Dumneata eşti, domnule Mercur? Cine te-ar fi cunoscut în această stare!

Mercur

În credinţă, sînt foarte ostenit de atîtea treburi cu care mă încărca Joe, şi mă puseiu pe acest nor a mă odihni, aşteptîndu-te ca să vii.

Noaptea

Ai greşeală, Mercur, şi nu-ţi iei socoteala: şade bine zeilor să zică că sînt osteniţi?

[1] Ca prenumeranţi, clerici greci, dragomanul austriac C. Ţincu, C. Rolla, C. Caragiale, Ştefan Rasidis (tipograful Rasidescu), Macedoneanul Mihai Partzula, un număr de profesori (şi un Gh. Rolla), fraţii Nicolae şi Ioan Calenderoglu, persoane din Brăila (un Deladetzimas), din Turnu şi Caracăl (consulul grec C. Rhodios, dr. Zisu Kamopheos),

www.dacoromanica.ro

Mercur

Și ce, zeii sînt de fier?

Noaptea

Nu, dar trebuie cineva totdeauna să păzească cuviința: sînt niște vorbe care micșorează această mărime, și trebuie să le lase cineva pe sama oamenilor.»

Evident că asemenea însușiri nu se pot căuta la traducătorii improvisați, cari-și adaugă ostenelile la ale initiatorului. Totuși tînărul Iancu Dimitrie Ghica, înnainte de a pleca la Paris, lasă colonelului Cîmpineanu o foarte bună traducere a „Precioaselor", și ea apărea în același an 1835, cu banii fondului D. N. Danielopol, rămîind „a se vinde spre folosul casei soțietății".

Ca și în traducerile grecești, expresiile familiare se găsesc cu grămada. *Prețioasele* sînt aici «chiraițe de județ»; e vorba de „jupînese». Dacă se întîlnesc unele din neologismele preconisate de Eliad, ca „visită", „tact", „a aploda", „oameni galanți", «declarația», plus «pomadă d'ea bună», dialogul lui «Mascarilie», lui «Corgibù» și al celorlalte personagii e plin de autentice expresii bucureștene.

La plecare: «Noi îți mulțămim de bunătate și sîntem sluga dumitale cu plecăciune. — Ei sărac!, prea ieșiră nemulțumiți». La o ceartă: „Ce, mă rog, muriți dacă n'eți face aîîta cheltuială ca să vă ungeți botul". Într'o efusie intimă: „O Doamne, verișorică, ce prost e tată-to! Ce cap gros și ce 'ntuneric în sufletul lui". Și, cînd e vorba de „vre-un fur de inimi, de vre-o înjunghiere a nevinovăției", pare că am ceti o piesă originală.

Tot din 1835 e apoi *le Bourgeois gentilhomme*, al cărui titlu se păstrează în limba francesă. Traducătorul iscălește „N. N.". I. Voinescu, căpitanuî, traduce *Bădăranul boierit* [1]. Stilul e mai greu Ca probă acest pasagiu: «D. Jurdan ăsta este un chilipir prea bun cu fantasiile de nobleță și de galanterie care și-a băgat în cap, și musica dumitale cu dantul mieu ar trebui să se roage la Dumnezeu ca toată lumea să-i fi sămănat».

Iancu Ruset, care e și introducătorul în românește al lui *don Quixote*, dar în prelucrarea francesă a lui Florian, publică tot

[1] Exemplarul Academiei Romîne are această dedicație manuscriptă: „Dăruită drept suvenire de prietenie d-i [= demoaselei] Elenchi de N. Băluță; 1836, Iulie 19, București".

www.dacoromanica.ro

la 1836 ceva mai greu, *Avarul*, „*Zgîrcitul*". Și, urmînd exemplul traducătorilor greci, el preface personagiile în Romîni contemporani: Despa, jupîn Moisi zaraf, meșterul Ciuflea, „bucătar și vizitiu al lui Arpagon", „Șolcan, sluga lui Cleant", „jupăneasa Păuna, slujnica lui Arpagon", „Mierliță, Obăzor, lacheii lui Arpagon". Traducerea însă, cu „trage-te" pentru «retire-toi», a mai slabă.

Cam de aceiași valoare e „M. de Pourceaugnac", „d. Porsoniac", în traducerea lui Grigore Grădișteanu. Dar tînărul boier nu cunoaște împrejurările piesei, și astfel e vorba înăuntru de „un avocat din Limoga", de un «Limogean» și o «Limogeancă». «O să fie mare plăcere să vezi spînzurînd pe Limogeanul ăsta.» Sînt și «dorobanți» în piesă.

C. Rasti dă «Vicleniile lui Scapin», tot în acest an. Octav spune lui „Silivestru": «Cînd va afla taică-mieu toate cîte le-am făcut, parcă-l văz cum o să mă ocărască și o să mă facă ca pă dracu'». Așa vorbesc între ei curtenitorii „coconițelor" după făptura celor din București pe acea vreme.

Ioan Burchi, cumnatul lui I. Voinescu, dă *Sicilianul sau Amorul zugrav*, într'o arhaică formă plăcută: „Oh ce beznă de întunericism", spune cel ce-și caută drumul. „Cerului i a venit poftă astă seară să se facă ca un măscăriciu (!), și nicio stea măcar n'a venit să ni dea obraz și să s'arate cîtuși de puțin." Și mai era vorba ca Voinescu să traducă *Bolnavul fără voie*, iar Burchi, din Lesage, pe „Crispen rivalul stăpînului său" și pe «Turcaret».

Cum se vede, nu se încerca, afară de *Avarul*, traducerea pieselor mai grele, pe care nici publicul nu le-ar fi putut înțelege pe deplin. Mult timp, de altfel, nu s'a mai făcut astfel de traduceri, după marele entusiasm de la început al tineretului artistic cu bunăvoință.

În Țara-Românească mai găsim pănă în epoca literară mai nouă o singură traducere, îndrăzneață, dar puțin reușită: a *Școalei femeilor*, de I. H. Zot, care-și dedică lucrarea contelui Scarlat, Carol, Rosetti. Neologismele nu sînt așa de multe, dar „pre legea mea" se întîlnește cu „uite abia scăpăm scurt". *Don Juan sau ospățul de piatră* al lui M. Costiescu e în stilul nou, incolor și fals.

Moldova vine acum la rînd, noua Moldovă a absolvenților

www.dacoromanica.ro

Academiei Mihăilene, a lui Malgouverné și Maisornabe, căci repertoriul Teatrului din Iași nu cuprinde ca piese străine decît melodrame [1]. Cu școlarii cari-și terminaseră studiile, Asachi, rivalul moldovean al lui Eliad, încercase, la 1837—38, o serie de traduceri, între care și din Molière. Dar omul cu o largă cultură occidentală, care trăise la Viena și iubise în Italia, nu alege farse, ci „Avarul" și „Critica școlii femeilor" [2].

Fără a face parte din această pleiadă de tineri cărturari, o femeie, Elena Stamati, soție sau fiică de profesor la aceiași Academie [3], dă însă, de la 1850, «Prețioasele ridicule», cu acest subtitlu neînțeles însă: „cuconițele" („chiraților" de la Munteni) «de scoarță». Forma e fără energie și elasticitate, iar cunoștințile scriitoarei improvisate, care înțelege totuși asămănarea dintre cele două epoce, se vădesc din scurta prefață în care spune: «Epoca Franției din veacul trecut *(sic)*, în carele și el (Molière) au viețuit, aceia era o epohă de regenerare, cu carea a noastră în miniatură samănă foarte mult».

Iată însă că, puțin mai tărziu, Costachi Negruzzi dă scene, care s'au jucat, din *Femeile Savante*, și un poet din aceiași Moldovă încearcă întăia traducere *în versuri* a unei piese de un ordin mai înnalt. Gheorghe Sion cuprinde într'un singur volum elegant și *Zaira* lui Voltaire și *Misantropul*. Pentru acea vreme era o foarte onorabilă îndrăzneală, dar, din nenorocire, în loc ca traducerea să poată reda toate artificiile de cesură prin care scriitorul știa să varieze expresia alexandrinilor săi, se rupe la fiecare moment însuși accentul firesc al cuvîntului. Un exemplu:

Inima-mi acuma este cu prisos amenințată,
Și văd c'o să vie timpul ca să ne stricăm odată:
Numai 'n așa cas virtutea putem ca s'o dobîndim.

O și mai săracă fasă vine după Unire. În 1872 Sion își retipărește traducerea, iar în unul următor un nechemat, Chircuescu, atacă pe «Tartufe»: „Tartuful, hypocritulu", pe care-l pune 'n fruntea propriilor sale poesii. Versul e și mai slab decît al lui Sion:

---

[1] V. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, II, pp. 221—2.

[2] *Albina Românească* pe 1838, nr. 101.

[3] La Iași am aflat, în anticvăria Kuppermann, o cărticică francesă dată de Vogoridi unei străine, iar de dînsa prietenei, această Elena Stamati.

www.dacoromanica.ro

Lasă-mă, noră-mea, lasă : mă rog, nu te deranja...

În ce privește Ardealul, dacă d. Virgiliu Popescu nu reușește în *Zgîrcitul* de la Brașov (1882), biblioteca populară a „Tribunei" încearcă la 1886 o altă traducere, escelentă, dar fără caracter. Dincoace de munți numai un domn Last, traducătorul lui Caragiale în limba germană, presintă *La jalousie du Barbouillé* în același an, în stilul curent de gazetă.

Am putea zice că versiunile serioase s'au isprăvit. Doar dacă, în epoca lecturii francese directe și a complectei anarhii în domeniul traducerii literaturii mari ale Apusului, un poet cu nume, Haralamb Lecca, va pune în versuri românești *Tartufe*. Ele sînt bogate în hiaturi și în general de o grăbită factură slabă Judecați:

Fiindcă, cum e calea acum, eu nu mă 'mpac
Și văd că nici se poate să-mi fiți și mie 'n plac,
Orice prin cap mi-o trece să-i spun îmi e permis.

Versiunea d-lui C. Toma, care se întrebuințează la Teatrul Național din București, e mai fluentă, dar fără coloare și mlădiere. Cu mult superioară e forma poetică în traducerea, care a trecut cu totul neobservată, a lui *Sganarelle*, de locotenent-colonelul I. Stroja din Iași. Să cităm ceva:

Să fii încredințată că 'ndată ai să 'nveți
Cum știe chiar și tatăl să dea a lui poveți,
Așa dar, domnișoară, ca să termini odată,
Ai să primești bărbatul ce eu ți-l dau ca tată.

Sau, aiurea:

Aflînd că se mărită, în marea-mi desperare
Ce sufletu-mi cuprinde, plin de amorul ei,
Alerg și vin aice ca să m'asigur ce-i [1].

Ceia ce au făcut bibliotecile de popularisare din Molière e mai adesea ori o insultă adusă marelui scriitor. Un stil de duzină, oricît s'ar fi desvoltat limba după pipăirile și șovăielile din 1835-6, nu e tot ce merita gloria lui. În asemenea culegeri, au apărut, iscălite sau neiscălite, *Avarul*, *Bolnavul închipuit*, *Don Juan* și poate și altele, care-mi scapă din vedere.

* * *

Cred că Academia noastră are și altă datorie decît aceia de

[1] O observație: pe vremea lui Molière nu era „fotografie".

www.dacoromanica.ro

a asculta asupra lui o comunicație ocasională ca aceasta într'o modestă sală de bibliotecă. Îi revine sarcina de a pune la îndemîna întregului nostru popor în traduceri revisuite și complectate de dînsa această comoară de spirit și de bun simț care e opera lui Molière. **N. Iorga.**

Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Românilor

II.

Epoca angevină.

— Comunicație la Academia Română —

I.

Se pare că, din momentul cînd Simon de Kéza părăsește povestirea împrejurărilor mai nouă din istoria ungurească, nimeni n'a încercat să alcătuiască într'o povestire urmată povestea unei dinastii în decădere. Despre Ștefan al V-lea se spune în compilările veacului următor, după lupta de la Vidin, anul morții, locul de îngropare, despre Ladislau al IV-lea se menționează că a învins pe Boemul Ottokar și că, la 1282, a purtat o luptă, «la locul Hood», cu „Oldamur, ducele Cumaniei", distingîndu-se cutare tovarăș al lui, Lorand, fiul lui Toma. Sînt însemnări făcute an de an, ca și aceia despre năvălirea tătărească pănă la Pesta în 1285 și despre legăturile regelui cu „prințesele" cumane „Edua", „Cupchach" și „Mandula", poate și despre solia legatului papal contra portului cumanic, cu barbă, păr lung și căciulă *(pilei cumanici)*—și ne întrebăm dacă nu era o influență din Răsărit mai largă decît suptirea pătură de nobili cumani, la care deci participam și noi (cf. rostul clasei militare bulgărești față de Slavii supuși). Aceiași Cumani, Arbuz (numele Harbuz s'a păstrat și ca onomastic la noi : Podul-lui-Harbuz la Botoșani), Kemenche și Turtule (numele nu e cumanic), ucid pe rege, care e răsbunat de Palatinul „Myze", fratele Eduei, care „Myze" ar fi fost odată musulman («sarracenus»); deci nici sora lui nu era în adevăr de rasă cumană. Cu privire la Andrei al III-lea Venețianul, această rudă a regelui ucis, — care, el, luase pe fiica regelui Carol al II-lea din Neapole—, era fiul lui Ștefan, fiu postum al lui Andrei al II-lea, care, căsătorit cu fiica marchisului de Este, trăise ca fugar în Spania,

www.dacoromanica.ro

la Iacob de Aragon, cumnatul său, și, podestà la Ravena, se însurase apoi la Veneția, însemnările lipsesc. Grija se îndreaptă acum asupra dinastiei celei nouă, angevine.

II.

Carol-Robert, odrasla dinastiei francese, venit din Neapole, n'a adus de la început cu dînsul concepții proprii țerii sale de origine. Dar nici în Ungaria decăzută de la începutul secolului al XIV-lea n'a aflat elemente vii și viguroase ale unei mai vechi civilisații proprii. Astfel mai multă vreme istoriografia lipsește, rămîind ca mai tărziu conștiința faptelor care nu fuseseră însemnate în cronici contemporane să fie reconstituită, complectată cu notițe colaterale și pusă în legătură cu mărturiile despre epoca mai veche.

E sigur că autorul compilației, un Ungur[1], care scria, cum spune în fruntea așa-numitei — și rău numitei — „cronici de la Dubnicza“ — la 1358, *n'a avut înnaintea sa nicio cronică a Ungariei, ci numai una pentru Ardeal*, unde Carol-Robert a pătruns mai tărziu, și nu fără greutate. Să încercăm a defini partea pe care o aduce el.

În lupta pentru tron, care se poartă între Carol-Robert, mai de mult adus în țară ca moștenitor, între Venceslas de Boemia, nepot de fiu al lui Ottokar, soț, acesta, al Anei, fiica lui Béla al IV-lea, și, mai pe urmă, și Otto de Bavaria, Ardealul a avut o parte însemnată. Cei cari aduseseră pe copil, în vrîstă de unsprezece ani numai, erau nobilul ardelean Ugrinus, cu numele nemaghiar, apoi un Henric Banul, al cărui titlu îl arată tot Ardelean, și fratele său Ioan[2]. Adăugim că numele lui Ugrin, cu titlul de *magister*, vag, care putea foarte bine înlocui pe acela de *jude*, apare, în legătură cu acea posesiune ardeleană care i se confirmă, la 1291, cînd regele Andrei ține la Bălgrad sfat de orînduire nouă a părților ardelene, „cu toți nobilii, Sașii, Secuii și Romînii din părțile Ardealului“[3]. Dacă la 1292 se întîlnește apoi o „universitas nobilium ongarorum, Siculorum, Saxonum et Cumanorum“[4], aceasta arată echivalența

[1] V. p. 56: „in nostra autem lingua vezetnemet“.

[2] Florianus, III, p. 111.

[3] Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 177, no. 244: „universis nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus transilvanis“.

[4] *Ibid.*, p. 193.

www.dacoromanica.ro

dintre „Cumani“ și Valahi“. În cearta pentru coroană Carol-Robert e candidatul lui Ugrin, pe care-l susține și Mateiu Omadeus, al cărui nume e scris și Homadeus, Homideus, dar care ar părea să fie Amadeo, vre unul din Italienii aduși de Andrei Venețianul, dacă n'am găsi încă din 1280 pe tatăl său în calitatea de conte al Sibiiului [1]. De cealaltă parte sînt episcopii, și cel de Oradea, un fel de rival pentru această dîrză nobilime ardeleană care înțelegea acum să dispuie de tronul Ungariei [2]. Dacă ei află un sprijin în cutare Petermann, din burghesia germană a Budei, Papa, avînd legăturile sale italiene cu Angevinii din Neapole, iea hotărît partea lui Carol-Robert, pe care necontenit îl vor sprijini și conduce legații.

Cînd se pare totuși că nu va putea să rămîie copilul rege, cei doi „fii ai lui Henric“, Henric Banul și Ioan, se adresează Bavaresului, care va fi uns, nu numai de episcopul de Veszprim, ci și de cel de Ceanad.

Otto, ca rege și al „Cumaniei“ și „Bulgariei“, întărește la 1306 un privilegiu al mănăstirii Cîrța [3]. „Fiii lui Henric“ îl vor fi dus în Ardealul lor, supt comanda unui „Beke, fiul lui Toma“ (un alt «Beke», fiu al lui Ștefan de Dengelegh, e, la 1320, castelan de Unguraș în Ardeal [4]).

El apare la Seghedin, și mulți Sași vin în marea lui oaste; apoi înaintează și pînă la Bistrița, dar provincia nu-l primește: „*Ladislau Voevod* l-a prins și l-a ținut în lanțuri în cetatea sa multe zile“, spune cronica [5]. Voevodul ardelean, ale cărui legături cu cel din Argeș, peste munți, sînt cunoscute [6], păstrează coroana, pe care deci Otto, crezîndu-se rege asigurat, o luase cu sine pentru această înstăpînire a puterii sale în Ardeal. E un om puternic: frate cu episcopul țerii, Petru. *De sigur că între el și Voevodul românesc erau dese legături*, căci le constatăm față de regele

[1] *Ibid.*, p. 142. Cf. *ibid.*, pp. 192. 296. — În actul din 1292 (p. 192) e a se ceti „Homodeus quondam Palatinus“, căci v. p. 296 (1310): „Omodeus Palatinus“.

[2] Florianus, *l. c.*, p. 112.

[3] Zimmermann-Werner, I, p. 231.

[4] *Ibid.*, pp. 347-8.

[5] Qui in brevi terram Erdeel cum Beke filio Thome censuit visitare, ubi Ladizlaus Voivoda ipsum captivavit et in castro suo tenuit vinculatum multis diebus (Florianus, III, p. 114).

[6] V. această *Revistă*, an. 1920, p. 199.

www.dacoromanica.ro

Serbiei, al cărui fiu luase pe fata lui Ladislau [1]. Legătura cu shismaticul sîrb, asupra căruia apasă cronica, nu e de loc fără însemnătate. Cu multă greutate acest potentat cu întinse legături cedează insistențelor legatului și restituie coroana pe care și-o pune pe cap fiul regelui napoletan [2]. Înfățișîndu-se la Seghedin, cu Omadeus, în ziua de 8 April 1310, el recunoaște pe Carol [3], cedîndu-i minele de la Rodna, comitatul Bistriței, al Sibiiului, Secuimea, Dejul, Clujul, «Zeek» (Cicul). El însuși, ca și fiii lui, Ladislau cel mare și Ladislau cel mic, joacă și mai departe un rol în istoria Ardealului [4].

Dar dintr'un act de la 1301, apoi din altul al lui Carol, datat 1313, se vede că posesiunile ereditare ale lui Ladislau *erau în părțile Tîrnavelor* [5]. Din relațiile cronicei secolului al XIV-lea care se zice „de Buda" cetim apoi că o parte din compilație se datorește *unui arhidiacon de Tîrnave*, totodată preposit de Alba și vicecancelariu, *Ioan de Kükülló*, care e lîngă rege, în Novembre-Decembre 1310 [6]. Am găsit deci legătura între rolul lui Ladislau și al celorlalți Ardeleni în crisa dinastică și între clericul care se găsia supt influența puternicului Voevod cu legături la «shismaticii» din Țara-Românească și din Serbia.

Sprijinit de nobilii din această parte răsăriteană, Carol-Robert *mută aici centrul influenței sale.* După ce de la 1296 la 1310 Voevodul avuse în această parte toată puterea, reunind cu Ardealul și comitatul Solnoc [7], el apare sporadic, cum am văzut, dincoace de Tisa, în Novembre-Decembre 1310, făcînd confirmări și donații: între altele el așează la Bistrița ca nou conte pe un Moise fiul lui Moise, care e, foarte probabil, dintre Secui [8]. De acolo merge să se încoroneze la Rákos,

[1] Aceiași cronică, p. 115.

[2] *Ibid.*, pp. 115—6. El pare a fi fostul Ban (Zimmermann-Werner, I, pp. 89, 192), apoi și conte de Sibiiu (pp. 121—2).

[3] *Ibid.*, I, pp. 295-6.

[4] *Ibid.*, pp. 306, 310.

[5] „Iuxta Kukullew existentem, contiguam seu vicinam possessionibus praedicti Ladizlai Vaivode; *ibid.*, p. 110. Cf. p. 219: „quandam possessionem suam hereditariam in comitatu de Kükellew": e vorba de moșiile „Bwn" și „Uilak". Contele „Bozouch" (Bozonchi, Bosoancă?) avînd moșii acolo, p. 322, V. și pp. 296—8.

[6] Zimmermann-Werner, I, pp. 296—98.

[7] Florianus, III, p. 118.

[8] Zimmermann-Werner, I, p. 300.

www.dacoromanica.ro

la locul obișnuit, ceia ce se înseamnă de cronicarul ardelean [1]. Lupta cu baronii nesupuși din Zips—spre cari tinsese Otto — se poartă în vecinătate ; Omadeus fusese ucis la Cașovia de locuitorii germani, și Ioan de Küküllö, deprins cu lucrurile de acasă de la el, spune : „sau mai curînd Sași“ (*cassenses teutonici vel pocius Saxones*) [2]. La 1315 regele tînăr e la Timișoara, iar în Ardeal Nicolae a luat locul lui Ladislau, despre ale cărui măsuri silnice vorbesc cu desaprobare acte ale regelui [3]. Șederea lui Carol în acest oraș, care-i datorește așa de mult, se prelungește în 1317, în care an se stinge aici soția lui Maria, fiica lui Casimir de Polonia [4]. Regina moartă e îngropată în adevăr în Alba Regală, dar Beatricea de Luxemburg, noua soție a lui Carol-Robert, care se stinge curînd, află locul ei de odihnă la Oradea-Mare [5]. La Timișoara stă regele și în 1319, iar în 1320, cînd se însoară cu Elisabeta, fiica lui Vladislav Lokietek din Polonia, îl găsim pe rînd la Seghedin întăiu, apoi iarăși în cetatea cea nouă de pe Timiș, unde i se va fi născut și fiul, mort îndată, Carol. E anul în care cei doi Voevozi ai Ardealului ieau cetatea Ciceului și fiii contelui sas Conrad, cari ajutaseră contra răscoalei lui „Ladislau fiul lui Ladislau“, cedează cetatea Săliștii, cu nouă sate săsești, între care Amlașul și cinci locuite de Romîni [6].

Vicecancelariul înseamnă aceste singure evenimente de familie: nimic despre ce se petrece în Ungaria. La 1322 el e înlocuit ca vicecancelariu prin episcopul de Alba, Ladislau, care, de altfel, nu va mai rămînea mult în funcție. Regalitatea angevină apare la Vișegrad, unde se naște alt copil fără zile, Ladislau: evenimentul îl va fi notat sucesorul lui Ioan. Dar cel următor e clădirea bisericii din Lipova, a Sfîntului „Loys“, Louis, numele episcopului de Toulouse, unchiul după tată al regelui. În 1323 are loc revolta Sașilor [7]; după biruința Voevodului, Ca-

[1] Florianus, III, p. 116.

[2] *Ibid.*, p. 118. — Ioan era și mai departe vice-cancelariu ; Zimmermann-Werner, I, pp. 311, 312, 313, 316.

[3] *Ibid.*, pp. 316-7. Se ieau măsuri contra fiului lui *(ibid.)*.

[4] Florianus III, p. 118.

[5] *Ibid.*, p. 119.

[6] Fejér, VIII [2], p. 316; XI, p. 486; Hurmuzaki, I, p. 579, no. CCCCLVIII ; pp. 584-6; p. 592, no. CCCCLXVIII.

[7] După Fejér, VIII [1], pp. 538 și 648; VIII [6], p. 86, Fessler-Klein, *Gesch. von Ungarn.* II, p. 40. V. și Hurmuzaki, I, pp. 593-4.

www.dacoromanica.ro

rol-Robert a trecut în Ardeal până la Orăștie, în August al anului precedent 1324[1]: «Moise fiul lui Moise» se ridicase în Ardeal, la Ciceu[2]. Tatarii de la noi năvăliau peste munți, și un Phynta de Mende, ofițer regal, e trimes în viitoarea Moldovă pentru a preîntîmpina un atac: „in terram ipsorum Tartarorum", spune documentul[3]. Ludovic, Loys, viitorul rege[4], e născut în Mart 1326 la Vișegrad, dar în Septembre regele aleargă la Oradea-Mare și se ocupă de o afacere a Clujenilor în care e amestecat „Ștefan fiul lui Nicolae Voevod, conte de Maramureș"[5]. Andrei, alt fiu, care va trăi, se naște la Vișegrad, devenit capitală statornică.

Din mijlocul acestor notițe de Curte, date în sama vicecancelarilor cari se urmează, se desface crudul episod, amintind Italia contemporană, al complotului lui Felician Zaach, în care samănă a se personifica opoziția față de noul regim a vechilor familii istorice ungurești. Scena se petrece la Vișegrad: regele, regina sînt răniți; „pedagogii" apără pe copii. Cumplite pedepse ating pe atentator și familia lui: un fiu rupt de coada calului, o fiică decapitată, alta cu buzele și opt degete tăiate (regina pierduse patru). Se adauge că de atunci regele a rămas bolnav.

Expediția din 1330 contra lui Basarab, Domnul Țerii Românești, formează alt episod tratat pe larg, fără a se putea admite ca autor Ioan de Küküllö, mort de mult. L-am comentat altă dată, aiurea[6]. Adaug aici că *Dionisie, fiul lui „Ioanka", pare a fi al lui Ivancu, deci un frate nelegitim al lui Basarab*; neputînd fi Domn, el e așezat Ban la Severin; *de la dînsul ca pretendent (ad indictionem Dionisii filii, Ioancha* sau *Iancha) se începe nonorocita campanie*, care merge până supt Argeș[7]. Basarab oferia între altele și un fiu zălog la Curtea regelui. Petru dominicanul care cade era poate viitorul episcop de Argeș. Doi *ma-*

[1] Zimmermann-Werner, I, p. 387.
[2] Hurmuzaki, I, pp. 589-90.
[3] *Ibid.*, pp. 388-9.
[4] Florianus, III, pp. 119-20: „nomine huius Sancti Confessoris, consanguinei sui, Loys".
[5] Zimmermann-Werner, I, 407.
[6] Negociații cu el până în 1324 prin contele de Sălagiu, Martin fiul lui „Buger"; Hurmuzaki, I, pp. 591-2.
[7] *Ibid.*, p. 646.

www.dacoromanica.ro

gistri cari apără pe rege sînt foarte probabil Romîni, dintre pribegi: „Donch“ fiind Danciu, Ladislas, fiul lui, un Vlad, iar Berend, tatăl lui Martin *magister*, amintește prin numele tatălui său pe Berindeiu, adversarul lui Ștefan-cel-Mare. «Donch» va merge cu regele și în Italia [1]. Morala care termină povestirea arată un nou povestitor; se pare însă că e același ca pentru tragedia lui Zaach [2].

După știrea despre nașterea prințului Ștefan (1332), alte două episoade sînt călătoria lui Carol-Robert în vechea patrie pentru încoronarea lui Andrei (1333) și întîlnirea la Vișegrad cu Ioan regele Boemiei și cu Casimir al Poloniei [3]. Visita la Vișegrad a lui „Lothka, rex Ruthenorum“ în 1338 și noua visită a lui Casimir cerînd pe Ludovic—*căruia nu i se zice Loys, ceia ce arată altă mînă* — pentru Polonia, plus o notiță despre lăcuste, sînt singurele fapte date de cronică pănă la moartea lui Carol-Robert în 1342.

Expunerea, largă, a unui om de la Curte urmează prin ceremoniile de la moartea regelui. Nu lipsesc nici versuri de pomenire, *metra*. Dar de sigur că acela care descrie cele d'intăiu mișcări ale noului rege Ludovic spre părțile răsăritene e altul decît povestitorul, foarte bine informat, al expediției din 1330. Gîndul ambițiosului tînăr era să recucerească „drepturile regatului său ocupate de prinții vecini și de rebeli sau smulse și usurpate de necredincioșii din regat printr'o cutezătoare presumpție

---

[1] Despăgubirea oferită de Basarab ridicîndu-se la 7.000 de mărci de argint, nu era o sumă așa de mare; Casimir de Polonia se răscumpără de *consul* boem cu 500 de mărci de *aur* (regina Elisabeta duce la Roma 27.000 de mărci de aur și i se mai trimet 4 000; p. 138 și urm.). Pentru causa lui Andrei de Neapole se promit 44.000 (p. 141). Pasagiul (p. 127) care presintă pe Polon ca fiind dator cu cens vecinului său (cf. „rex Polonis erat regi Bohemorum *censualis*“ cu „*census* debitus“ al lui Basarab) e însemnat pentru a se vedea la ce se reducea de fapt „vasalitatea“ lui Basarab.

[2] După un document, au fost două lupte: „semel et secundo“; Hurmuzaki, I², p. 35. Pentru pace, tratată de însuși episcopul de Oradea-Mare, p. 37. Pentru căderea de pe cal a regelui, p. 15. Pentru pecete, p. 23. Săgețile românești, I. p. 613, jos. Pentru păduri, p. 623. Cf. p. 625.

[3] În Octombre 1332 și în Novembre 1337 nouă apariție la Oradea-Mare a lui Carol-Robert (Zimmermann-Werner, 1, pp. 459, 487).

www.dacoromanica.ro

în paguba Sfintei Coroane [1]". Sașii i se par că trebuie recomandați: „quedam gens Saxonum in eius regno, in partibus Transsilvanie", datori și ei cu un „cens obișnuit" (dar expresia e cam ca pentru censul lui Basarab: *censum consuetum*) și cu „drepturi regale". Alexandru, fiul și urmașul lui Basarab, *Alexander Vayvoda transalpinus*, e recomandat și el ca «un prinț sau baron» foarte puternic *(quidam princeps seu baro potentissimus)*, «supus autorității sale» *(dicioni eius subditus)*, adăugindu-se că se revoltase, se depărtase de credință *(a via fidelitatis divertendo rebellaverat)* pe vremea lui Carol-Robert și «rămăsese mult timp în stare de rebeliune» pentru ca acum să fie la hotare («circa confinia ipsarum partium») și să cadă la picioarele lui Ludovic (*ad pedes Regie Maiestatis*), ca daruri și giuvaiere *(clenodia)*—ca acelea aflate în mormintele de la Argeș. Aici se insistă precis asupra legăturii de vasalitate: el «recunoaște Domnia sa supt sacra coroană» *(suum dominium sub sacra corona recognoscendo)* și «din acel moment păstrează fidelitatea» *(ab illo tempore fidelitatem conservavit)* [2].

Cum se vede, concepției mai vechi a legăturilor politice din Orientul latin al Europei, ca aceia dintre Polonia și Boemia, îi urmează aceastalaltă, de un caracter strict de vasalitate, ca în Occident.

De aici înainte tot caracterul expunerii se schimbă. Atenția e îndreptată spre Apus: călătorie a reginei-mame Elisabeta la Roma, unde se strigă *Vivat regina Hungarie*, călătoria lui Ludovic în Boemia (1345), și ca soț al Margaretei, fiica regelui, expediția lui în Lituania. Numai de aici începe, cum crede editorul Florianus, povestirea italiană a fratelui minor Ioan, un Frances poate, care socoate [3] în leghi „galice", care descrie moartea principelui Andrei, luptele cu Veneția, apoi acelea pe care regele Ungariei le poartă în regatul de Neapole? Aș crede mai curînd că ea începe cu însăși călătoria Elisabetei.

---

[1] Iura regni sui per confines vicinos et principes occupata ac per rebelles seu infideles de regno temeraria presumpcione in preiudicium sacre corone distracta et occupata (p 137).

[2] P. 138.

[3] P. 164: „ad unam leucam gallicanam".

www.dacoromanica.ro

În mijlocul expunerii e vorba de ciuma care în „Tataria“, — *deci și la noi*, — a luat 300.000 de oameni [1]. Mai departe se povestește expediția din 1345 a Secuilor, „cu puțini Unguri“ (*cum paucis Hungaris*) contra Tatarilor, prinzîndu-se și tăindu-se „Othlamus“, al doilea după Han și cumnat de soră al lui, — o mare biruință cu spolii, steaguri și robi [2]. Ea se atribuie intervenției Sfîntului Ladislas. Altă campanie a Secuilor urmează în 1346 [3]. *Toate acestea par intercalări.*

După dînsele, luptele din Italia se înfățișează pe larg, cu elemente retorice, cu afirmarea legăturii regelui cu Minorii [4], ca și cum cronica ar fi de origine italiană. La ele ieau parte și Ardeleni, fără îndoială, fiind dat noul sistem militar al lui Ludovic, cu cavalerii rurali ai naționalităților, și mulți Romîni, supt Voevodul Ștefan, fiul lui «Laczk de Herman», el însuși poate un Romîn, avînd «balaurul alb» (*draco albus*) pe steag [5]. Întîlnim și pe un Ștefan fiul lui Micu Banul („filius Mich Bani“). În regatul cucerit numai în aparență rămîne fiul lui Lațc, „ca un miel în mijlocul lupilor“ [6].

De aceiași mînă sînt expunerile tot așa de pitorești ale luptelor lui Ludovic contra Lituanilor, cu asigurarea, pentru după moartea lui Casimir, a succesiunii lui în Polonia: pentru istoric condițiile pactului cu Keinstut, „prințul Lituanilor“, sînt interesante [7], dar mai interesante pentru etnograf ceremoniile păgîne care întovărășesc pacea: „jurămîntul lituanic“, cu boul roșu ce se taie pentru a se unge cu sîngele lui mînile si fața cui jură, și cu trecerea de trei ori între cap și trunchiu. Cronicarul călugăr se simte cînd executarea cuiva e pusă în legătură și cu ofense aduse Minorilor [8]. Și luptele contra Rutenilor „la hotarele Tatarilor“ (*in confinibus Tartorum*) au același caracter. Nota feudală e menținută: castelanul de Belz a fost silit

[1] P. 148.

[2] Pp. 151-2.

[3] P. 152.

[4] „Tota anima mea in manibus fratrum minorum est“, spune el cînd e rănit; p. 158.

[5] Pp. 154, 157.

[6] P. 159. Cf. și privilegiul pentru Ștefan în Hurmuzaki, I [2], p. 9 și urm. I se imputa că a dus și Cumani (pp. 13-4).

[7] E vorba și de apărarea contra Tatarilor (p. 160).

[8] Pp. 162-3.

www.dacoromanica.ro

a face «omagiu»; cuvîntul *este: regi facit omagium;* se coboară atunci de pe ziduri „însemnele Lituanilor, capetele omenești cu pălării negre“ [1]. Prin părțile tătărești, unde se adună alți dușmani, regele trece pănă „la marele fluviu al Tatarilor, anume Olth, a cărui lățime se întinde cît o leghe galică“. Aici scriitorul se înfățișează pe el însuși în suita stăpînului (Carol-Robert dusese, cum am văzut, în Țara-Românească, la 1330, un Dominican): „Și a cedat fratelui Ioan un cal pe care l-a avut mai bun, și l-a silit să înoate cu el“ [2]. Cînd vorbește de Ethel —, care ar fi Volga, dar de sigur că Ludovic s'a ținut numai în părțile vecine cu Galiția —, el nu uită să afirme că, după părerea curentă, acolo s'ar fi născut Attila, „cînd ceata Agarenilor s'a strămutat din Scitia în Panonia“ [3]. Ludovic, și un vînător de urși vestit, se bucură de vestea că în apropiere se află mulți Rușî și Tatari: cine e «cavaler» *(miles)* să se gătească de dorita luptă. Cînd se spune că Tatarii de frica lui s'au dus spre Catai, „Kathayam“, recunoaștem cetirea lui Marco Polo. În desastroasa întoarcere vedem pe „frater Iohannes lector“ așa de zdrobit că nu mai poate călări [4]. Pitorescul, în amănunte războinice, în cuvinte din limbile vulgare, se păstrează și cînd e vorba de luptele în Austria, către Tulln, ale lui Paul Lațc cu patru sute de „Unguri“ săgetători, cari, dată fiind această întrebuințare a arcului, se vădesc a fi Romîni, ca aceia cari, în miniatura din *Chronicon pictum,* luptau la 1330 contra lui Carol-Robert [5]: scriitorul era present.

Urmează, din alt condeiu, expunerea acelorași împrejurări, începînd de la lupta cu «Athlamos» Tatarul: aici se atribuie conducerea lui Andrei fiul lui Lațc. Numai aici e vorba de un război contra Bosniacilor rebeli. În expediția contra Venețienilor, cînd se pomenește de ajutorul «multor prinți ai țerilor ve-

[1] Insignia Lithwanorum..., scilicet capita humana cum nigris pileis (p. 164).

[2] Et fratri Johanni unum equum quem habuit meliorem concessit, et ipsum natare secum coegit.

[3] «Circa cuius ripam olim Atila natus fuisse perhibetur, tum cetus Agarorum de Scitia in Pannoniam transmigraviti.» Aiurea (p. 167) se zice: *Huni* Ungurilor.

[4] P. 166.

[5] Lupte ardelene cu „cînii de Tatari“ în 1352; Hurmuzaki, I², p. 22, no. XVI.

www.dacoromanica.ro

cine» *(cum multis principibus circumpositorum locorum)* [1], ne gîndim și la contingente românești. În aceia de la Neapole, Ludovic face cavaleri între rebelii italieni *(honore et cingulo militari insigniti* [2]*). Cine scrie aici e un dregător al cancelariei, fiindcă citează un privilegiu pentru Ștefan, fiul lui Lațc* [3], dar amănunțita descriere a localităților ca și expunerea pe larg a petrecerii regelui în Roma, unde e aclamat ca «dominus Romanorum», arată că autorul a fost present. Între luptători se văd *Konya fiul lui Toma Voevodul* și *Voevodul Andrei, cu frații* [4].

Povestitorul spune lămurit, înnainte de a isprăvi cu aceste lupte italiene, că n'a putut expune cum trebuie, după ani și zile, pentru că unele lucruri le-a aflat prin sine și altele «le a aflat prin alții vrednici de credință, cari aveau știința lucrurilor», așa că poate fi scusat [5].

El va mai atinge expediția în Lituania, apoi în Rusia, care i se pare a fi o țară vasală a Coroanei ungare, ca și mai apoi Bulgaria *(regnum Rasie Sacre Corone Ungarie subiectum; regnum Bulgarie Sacre Corone subiectum)* [6]. E firesc, deci, ca în cea d'întâiu țară să se lase «Voevozi sau căpitani» [7], — așa încît acesta e înțelesul cuvîntului. Dintre Romîni apar aici un Petre Banul, care luptă și în Rusia și la Bologna, pe care o apără contra Visconților, și un Nicolae fiul lui Lațc, frate al lui Ștefan, care el recucerește Bisericii posesiunile ei italiene [8]. Cu expediția la Grebeniţa în Bosnia se termină această parte, a cării continuare o va da compilatorul.

Să vedem ce adaugă el la fapte pentru ca apoi să examinăm introducerea arheologică pe care o pune la începutul lucrării.

---

[1] P. 169.

[2] P. 171.

[3] P. 174. Și alte donații sînt menționate (pp. 177, 179).

[4] *Ibid.*

[5] Tam luculenter et clare rerum gestarum seriem per distinctiones annorum et dierum, prepedientibus intervallis temporum, referre non potui, quia aliqua per me ipsum didici et aliqua per alios fidedignos, rerum noticiam habentes, intelleximus, etsi venia tribuatur rite excusanti, cum sufficiat rerum gestarum seriem enarrare (p. 179).

[6] Pp. 183, 185.

[7] Ad regendum ipsum regnum Vayvodas seu capitaneos (p. 184).

[8] Pp. 183—4.

www.dacoromanica.ro

E vorba de expediția de la Vidin, în 1356 [1], contra lui Strașimir «Împăratul Bulgarilor» ; ginerele lui Alexandru-Vodă, scos din închisoare mai tîrziu, e restituit «supt numele și titlul Maiestății Sale, în oarecare condiții și cu oarecare servicii» [2]. Același ton feudal se observă și la lupta cu Carol al IV-lea, pe care-l sfidează («diffidavit»), luptă în care se amestecă Ladislau, ducele de Oppeln, care, cum știm, era ginerele lui Alexandru Basarab [3]. Dacă se face o nouă expediție la Munteni contra lui Vladislav-Vodă, ea e spre «părțile transalpine supuse Sacrei Coroane» [4], contra unui «rebel» [5]. Șefii armatei regale sînt Simon fiul lui Mauriciu, care luptase contra Veneției, și Nicolae Voevodul Ardealului, care e fără îndoială Nicolae fiul lui Lațc, luptătorul de la Bologna. Desideriu, «Deseo», Desö „dictus Was", aparține neamului românesc Vas. Nicolae Voevodul e ucis și îngropat la Sf. Maria din Gran. Săgetătorii lui Vladislav cîștigaseră biruința.

Tot ca restaurator al drepturilor sale apare Ludovic cînd luptă, „mai în fiecare an ori odată la trei ani" (*fere singulis annis, vel in quolibet tercio anno*), contra «Sîrbilor și Moldovenilor» (*Moldvanos*; forma românească). Povestea venirii din Maramureș a lui «Bogdan Voevodul Romînilor» (*Bogdan Voyvoda Vlachorum de Maramorisio*), cu „Valahii aceluiași ținut" (*Walachis eiusdem districtus*), „în țara Moldovei supusă coroanei regatului Ungariei" (*in terram Moldavie, corone regni Hungarie subiectam*), dar „lipsită de locuitori de mult timp, din causa vecinătății Tatarilor" (*sed a multo tempore, propter vicinitatem Tartarorum, habitatoribus destitutam*), ca și însemnarea deselor lupte cu trupele regelui și a creșterii locuitorilor, de au ajuns un *regnum*, în care totuși „Voevozii aleși de Valahi" („Voyvode qui per Walachos ipsius regni eliguntur") se recunosc vasali ai Ungariei, fac omagii și

[1] Hurmuzaki, I [2], p. 38, no. XXIX.

[2] Ad regendum ipsum regnum sub nomine et titulo Sue Maiestatis, sub certis pactis et serviciis (p. 185). Și el observă „fidelitatem et obedienciam repromissam".

[3] P. 186.

[4] Partes transalpinas Sacre Corone subiectas. Ad invadendas partes transalpinas.

[5] Contra Layk Vayvodam partium predictarum, Regie Maiestati rebellantem; p. 186.

www.dacoromanica.ro

dau „censul obișnuit“, e, evident, târzie, căci e vorba de mai mulți Voevozi, deci trebuie să ne gîndim la anii 1380—90.

Restul e numai note risipite, din deosebite izvoare.

III.

Dar compilatorul de la 1358 a pus în fruntea știrilor despre ultimii Arpadieni și despre cei doi Angevini o întreagă istorie mai veche a Ungariei după noțiunile culturale ale epocei sale. De aceasta ne ocupăm acum înnainte de a trece la alte încercări asemenea, din același secol.

De la început se vede silința caracteristică secolului al XIV-lea — de și originile i se pot urmări încă din cel precedent — de a găsi, cu o greoaie îngrămădire de erudiție falsă [1], etimologii pentru numirile geografice și istorice și origini antice pentru țeri și oameni. Întîlnim, ca la Philippe de Mézières, pe Francio, fiul lui Paris, de la care vin Francesii, cum Parisul vine de la Paris el însuși; Sicambria e de la muntele „Siccan“; între Tyras și Traci e o legătură; Prusienii, *Prutenii*, sînt vechi «Alpiozuri»; Grecia-de-sus de pe vremea lui Alexandru-cel-Mare e Panonia; Tubal e strămoșul Spaniolilor.

Geografia Orientului, cu Sciți, Georgieni, Mingreli, o are de la Simon de Kéza. Dacă de acolo compilatorul descrie peninsula Crimeii, el cunoaște Capodistria («Capustria»), Trieste, etc. (numele vechii Veneții e tradus în latinește după Simon de Kéza). Ungurii nu vin de la «Hunor» și «Magor», ci de la Magog, fiul lui Iafet. Ca în Iordanes se caută vechile lor înrudiri din stepă după bizare sorginți necunoscute. Calea urmată de invasie e ca la Simon. De la el și «tetrarhul» Martin din Sabaria (confusie cu Sfîntul Martin) și «Detricus» din Verona, dar cîntecul popular dă locul luptei cu năvălitorii: «Tavernokuljghy». Se ia din cronicarul precedent, și emirul arab și alte detalii. Rămînerea în Panonia, cînd regele hun trecea în Italia, a Vlahilor cu turmele lor se păstrează tot așa [2]. Honoriu e pentru compilator însă un «Imperator Grecorum». Și aici Secuii sînt o rămășiță în

[1] Se citează Scriptura, cu Genesa, «magister istoriarum», Sf. Ieronim, Sigilbert, episcop de Antiohia *(antyochenus!)*, în „Cronica orientalium nationum“; *Gesta Hungororum* (p. 63).

[2] Dimissis armentis, Vlachis, qui ipsorum coloni extitere, ibi remanentibus sponte in Pannonia (p. 17).

www.dacoromanica.ro

«Erdeel» a *întăii* veniri hunice [1]. Tot de la izvorul citat e rămînerea noastră cu anume «advene» în aceste părți și legătura Secuilor cu Romînii. Nimic original în «a doua venire», decît explicarea lui *Siebenbürgen* prin cele șapte cetăți de pămînt ridicate de năvălitori: Ungurii se odihnesc în acest «Erdeel», pe care-l află bun.

Cîntecul popular se întrebuințează pentru îmbielșugatele lămuriri despre întăile relații cu Sviatopluc, Moravul: de acolo aducerea, de exploratori, a apei de Dunăre, a ierbii șesului, a pămîntului brazdei și strigătul lui Arpad că a luat pămîntul cu calul, iarba cu frîul, apa cu șeaua: «terram tuam cum equo emerunt, herbam cum freno, equum cum sella». Deci să ucidă calul cu un maiu de lemn, frîul să-l arunce în livadă, șeaua în Dunăre. Dar i se răspundea că din cal se vor hrăni cînii, cosașii vor lua frîul, pescarii șeaua. Urmează lupta în care biruie Ungurii. *O altă întrebuințare a cîntecului decît cea de la Anonim.*

Despre Gyula, știe că «a aflat Cetatea Albă în Ardeal [2], pe cînd vînă, *cetatea care de mult fusese zidită de Romani*». Aici ca șefi independenți pe vremea lui Geysa apoi, și alții decît la Anonim: este Beliud care avea *țara (terram)* Kulan, căpătată de la socru pentru a fi ajutat contra fratelui, Kean [3]. Între alte căpeteriii mai e un Kund, care face mănăstire pe apa Nirului [4]. Și autorul înlătură părerea din unele manuscripte *(quidam codices)* că ar fi fost numai șapte șefi. E aici o discuție întreagă, care dovedește o cunoștință adîncă a tradiției. Se invocă pentru luptele următoare în Germania «vulgul» și «cantilenele» făcute de acești șefi. Se cercetează și originea paritătii constituționale a «oaspeților»: scriitorul, care știe numele german al Dunării, arată în ce fel a venit noblețea germană în regatul Sf. Ștefan.

Întăia năvălire în „Bulgaria", cu luarea de pradă, turme și castele, ne-ar privi mai de aproape [5]. Dar narațiunea se întoarce la cîntec cînd vedem pe Împăratul Conrad ucis de șeful ungur

[1] P. 22.

[2] Civitatem Albam in Erdeel in venacione sua invenerat, que iam pridem a Romanis constructa fuerat; p. 30.

[3] Isti Beliud Kirlan dedit, filiam suam, ut contra fratrem suum Kean debellaret; p. 31.

[4] *Ibid.*

[5] P. 38. Cf. această revistă pe 1921, p. 12.

www.dacoromanica.ro

Leel printr'o lovitură cu buciumul [1]. A doua expediție balcanică spre «Ydropolis» (Adrianopol) e după Simon de Kéza [2]. Dar cîntecul reapare iarăși la lupta sfîntului rege cu șeful Kupan, fiul lui «calvus Zyrind», care, fiind tăiat în patru, o parte se trimete *și în Ardeal* [3]. Și iată explicația pe care o dă despre numele acestei țeri cu multe rîuri și aur mult: „Dicitur autem regnum illud ungarice Erdeel, quod irrigatur plurimis fluviis, in quorum arenis aurum colligitur, et aurum terre illius optimum est" [4]. Lupta cu Kean, luat cu titlu cu tot, și aducerea prăzii, care se și descrie, la Alba-Iulia e după Simon de Kéza; după Zoltan, pus în locul învinsului, țara se zice: „Erdeeli Zoltan". Din prada lui Kean „sculptori din Grecia", *magistri lapicide de Grecia*, lucrează la Buda. Numele lui Vazul pretendentul, reproducînd pe al Împăratului Vasile, arată, ca și alte fapte pe care le citam în întăiul memoriu [5], strînsa legătură cu Bizanțul [6].

Succesiunea lui Ștefan expusă pe larg, după izvoare necunoscute, *e poate o altă Viață a Sf. Gerard*, cu amănunte plastice, cu jocuri de cuvinte *(Hungarie-angarie)* și o ură puternică împotriva străinilor, Germani «cari urlă cu o sălbătăcie de bestii», *latini*, «cari ciripesc ca rîndunelele» [7]. Dintre cei trei fruntași supt Aba, Toyzlau e un Voislav, probabil [8]. Aba apare în opera lui răzbunătoare și la Ceanad, unde-l mustră Sf. Gerard, ceia ce nu se spune în Viața acestuia [9]. Învins, el fuge spre Tisa, *unde se pare că era temeiul partidului păgîn* [10]: în cale e ucis și îngropat provisoriu 'n biserica făcută de el lîngă un sat (*villa*). În tulburările următoare, prinții fugari în Rusia-Roșă, Andrei și Levente, trec la regele Lodomiriei și, nefiind primiți, la Cumani,

[1] P. 40.
[2] Pp. 41-2. V. această revistă pe 1921, p. 19.
[3] P. 44.
[4] *Ibid.*
[5] Această revistă pe 1921, p. 3.
[6] Scriitorul știe ce înseamnă λαὸς (p. 93).
[7] P. 50. — Adăugim că sora ducelui Geyza «nupsit în Grecia» (1160), că la 1165 „mama regelui e trimeasă în exil în Grecia", că la 1172 Ladislas și Ștefan, frații lui Geyza, „se întorc din Grecia" *(ibid.*, p. 213). Almus moare în Grecia (p. 242). Un Bela e ascuns în Grecia *(ibid.)*, Un „Boris" exilat de Sf. Ladislau în Grecia; p. 242.
[8] P. 52.
[9] P. 53. Cf. această revistă, an. 1921, primul articol.
[10] P. 56.

www.dacoromanica.ro

cari stau între Lodomeria și „Rusia“ [1]. Nobilii *păgîni*, mîncători de carne crudă, distrugători de biserici și ucigași ai episcopilor, se adună la Ceanad [2], unde în curînd, la restaurarea legii vechi, va fi ucis și Gerard. Între victime e și contele de Solnoc *(Zonuk)*, ucis de Slavul Mutimir *(Muthmir)*, pe care-l botezase [3]: o prețioasă lămurire etnografică despre aceste regiuni. Autorul stabilește critic că mama celor trei frați a fost o principesă rusă [4]. Numele de Solomon și David ale fiilor „albului“, «drept-credinciosului» *(catholicus)* Andrei, căsătorit și el cu o Ruscă [5], sînt interesante: după numele bizantine, apar deci cele bogomilice, obișnuite în Carpați [6]. La pacea încheiată de Andrei cu Împăratul Apusului, învins, el face un dar de cincizeci de moruni *(husonum)*, dar acest pește nu se prinde decît la Dunărea-de-jos [7]. Lupta cu Béla are loc lîngă Tisa *(versus Tysciam)* [8].

Béla urmează lui Andrei bătut, prins, mort pe cale: banii lui de argint se raportă la *bizanțul* de aur imperial [9]. Și acestuia i se cere restabilirea păgînismului.

Lupta contra Cumanilor *(Cuni)*, pe care Simon de Kéza o pune supt regele Ladislau, iar alte izvoare o strecurau în biografia lui Ștefan-cel-Sfînt — și aici se vede identitatea terminului de *Bessi* la Simon cu acești *Chuni* cu capete rase ai lui Oslu păgînul — are loc, în izvorul nostru, supt regele Solomon. Năvălitorii vin „din spre partea de sus a porții Mezeșului“ (*a superiori parte porte Mezes*) și pradă „țara Nirului până la cetatea Bihariei“ *(provinciam Neyr ad civitatem Byhar)*, întorcîndu-se — știrile sînt geografic foarte precise — «pe apa Lăpușului și pe rîul Someșului“ *(per amnem Lapus et fluenta Zamus)*. Regele-i așteaptă în orașul *(urbs)* Doboka, și-i biruie. *Ducele* Ladislau urmărește pe un Cuman care părea că duce cu sine pe fiica episcopului de Oradea-Mare [10].

[1] Pp. 57-8.
[2] Pp. 59.
[3] P. 63.
[4] P. 65.
[5] P. 66.
[6] Un Samson fiul lui Andrei (*ibid.*, p. 208), un Saul nepot al Sf. Ladislau (p. 242).
[7] P. 68.
[8] P. 70.
[9] . 71.
[10] Pp. 75-7.

www.dacoromanica.ro

Acum e rîndul Pecenegilor, «Besseni»: ei vin pe la Belgrad și trec Sava la «Bozias». Pentru că orășenii din Belgrad, cu ducele bizantin Nichita, au dat „vadul", ei sînt asediați de Ungurii strînși la Salankemen. Se apără cu foc grecesc, și asediații chiamă în ajutor pe Pecenegii înșii, cari *deci trebuiau să fie aproape*, șeful lor, Kazar, comandînd o populație indigenă. Li s'a spus că sînt numai cei din Bacîca, cu contele Vid. Surprinși înnaintea întregii oștiri regale, ei sînt bătuți. Lupta cu Bizanțul urmează [1]. Era vorba de o pătrundere pănă la Niș. În acest moment apare și cetatea bănățeană (*urbs*) *Keve*, unde vine și regele, și cetatea (*civitas*) Bihariei (*Byhor*), de unde ducele Ladislau se duce la Ruși pentru ajutor contra fratelui, regele [2]. Lupta dintre rege și ducele Geysa se face în Banat, și Geysa învins fuge peste Tisa, la «Chotoid», în Bacîca [3]. În aceste lupte apar Bisenii prinși ai lui Zolta, cari, pentru libertate, luptă împotriva lui Solomon [4]. *Se pare că pentru toată această parte izvorul întrebuințat e o Viață a Sfîntului Ladislau.*

În știrile precise ale acestui excelent izvor, Cumanii, *Cuni*, cu ducele lor, Cutesk, apar din nou, Ladislau fiind rege. Solomon, cel detronat aleargă la el *și-i promite stăpînirea independentă a Ardealului*: „cui iuravit quod Transilvaniam provinciam proprietario iure sibi traderet", și că-i va lua fiica de soție. Astfel Cumanul vine pănă la cetățile „Hung" și Bîrzava (*Borsoa* [5]). Bătuți, Cumanii trec cu Solomon în „Bulgaria și hotarele Greciei", unde se pierd, afară de fostul rege, care se întoarce pe Dunărea înghețată [6]. Cumanii, cari pradă rău în Ardeal [7], după așa-numita cronică de la München, sînt bătuți «lîngă rîul Timișului», lîngă apa «Pagant», după înfrîngerea păgînilor. Aceștia, cerîndu-și robii, sînt bătuți din nou la Dunăre. Se vorbește și de clădirea, „lîngă rîul Criș" „a locului Warad", Oradea-Mare, unde fiul regelui, Coloman, va fi episcop [8]. Pe la Timiș vor trece

[1] P. 78-81.
[2] P. 83.
[3] P. 84.
[4] P. 89.
[5] Pp 94-5.
[6] *Ibid.*
[7] Plurima preda ex partibus transilvanis sunt potiti.
[8] P. 241. Cumani și Ruși atacă pe urmă (p. 241). — Ladislau, tatăl lui Béla, Andrei și Levente, e numit, în deosebire de acesta, Țar: „Zaar Ladislaus"; p. 30.

www.dacoromanica.ro

și cruciații [1]. Izvorul e tot Viața Sf. Ladislau, scrisă probabil la Orade: el e presintat chiar, și aici, ca fiind cerut în Germania pentru demnitatea imperială și încunjurat de solii tuturor națiilor [1].

Îndată după ce acest izvor încetează, compilatorul nu poate strînge decît date răzlețe. Știri mai bogate, dar fără interes pentru noi, se găsesc în „Cronica de la München".

Resumînd, resultatul acestor cercetări e că vechea istorie a Ungariei, interesantă și pentru noi, începe cu Viețile contemporane ale Sfinților Gerard și Ladislau, cu tărzii redacțiuni ale Vieții Sf Ștefan, că Arpadienii n'au avut niciodată o cronică de Curte. Apoi, că ea există pentru Angevini: întăiu ardeleană, a lui Ioan de Kükülló, apoi occidentală, a Minorului Ioan și a noului vice-cancelariu, în sfîrșit propriu-vorbind ungurească, în serviciul noilor idei feudale, pănă către sfîrșitul Domniei lui Ludovic.

DOCUMENTE

Corespondența lui Capodistria cu Ioan Carageà Voevod

(urmare și sfîrșit.)

6.

Mon Prince,

La mission dont Votre Altesse a chargé Monsieur le Premier-Postelnik Maurocordato a été très agréable à l'Empereur.

Sa Majesté Impériale se plaît à reconnoître la sollicitude qui a motivé les ordres dont Sa Hautesse Vous a honoré à cette occasion, et Elle aime à croire que Vous voudrez bien, Mon Prince, Vous constituer auprès de Votre Auguste Souverain l'organe des sentimens dans lesquels a été accueilli ce témoignage d'amitié de Sa part.

En visitant les provinces de Son Empire pour y faire prospérer les fruits de la paix, l'Empereur ne pouvoit qu'apprécier infiniment l'attention délicate par laquelle Il a trouvé à Ki-

[1] Pp. 239-40. Cf. p. 96.

www.dacoromanica.ro

schenew un nouveau gage des dispositions qui cimentent de plus en plus les rapports heureusement existant entre les deux États limitrophes.

C'est en portant en ces lieux les mêmes désirs de voir consolidée la masse du bien-être qui résulte pour les deux États de ces relations mutuelles d'amitié et de bon voisinage que Sa Majesté Impériale a été très sensible à toutes les expressions qui sont consignées dans la lettre de Votre Altesse au nom de la nation qui est confiée à Ses soins paternels. Eu contribuant à l'amélioration de son sort et à son bonheur, Vous remplirez, Mon Prince, tous les vœux de l'Empereur. Ils sont et demeureront constans, et leur accomplissement ajoutera sans doute aux titres que Votre Altesse a déjà acquis à l'estime de Sa Majesté Impériale.

Monsieur de Maurocordato, qui s'est acquitté de sa mission d'une manière très distinguée, sera auprès de Votre Altesse l'interprète de ces intentions bienveillantes.

Dans mon particulier, je Vous prie d'agréer l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse,
le très-humble et très-obéissant serviteur
(s) Le Comte Capodistrias.

Kischenew, le 29 avril 1818.
A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

7.

Mon Prince,

En remerciant dans mon particulier Votre Altesse de la lettre qu'Elle m'a fait l'honneur de m'adresser par son Premier-Postelnik, Mr. de Maurocordato, j'aurais désiré pouvoir profiter de cette occasion pour Lui faire part des communications auxquelles Elle s'attend, par une suite de Ses lettres du 24 février et du 18 mars.

J'ai eu quelques entretiens momentanés à ce sujet avec Mr. Maurocordato. Mais il m'a été impossible d'approfondir dans tous leurs détails les trois questions : à savoir celle qui regarde l'époque à laquelle Votre Altesse pourra prendre Ses mesures

www.dacoromanica.ro

de retraite, et les deux autres, l'une touchant la dette de la Principauté et l'autre, le tableau qui Lui fut adressé en dernier lieu par Mr. le Baron de Strogonoff.

L'Empereur a été informé sommairement de l'état actuel de ces questions et des réponses préalables que j'ai eu l'honneur de faire à Son Postelnik.

Sa Majesté Impériale se réserve cependant de vouer Elle-même une attention toute particulière à chaque point. Mais ce ne sera guère avant Son retour à St.-Pétersbourg que je pourrai faire parvenir à la connoissance de Votre Altesse l'opinion qu'il plaira à l'Empereur d'émettre.

En attendant je vais écrire à Mr. l'Envoyé Baron de Strogonoff dans un sens parfaitement conforme aux explications que j'ai pu donner pour le moment à Mr de Maurocordato. Et j'ai tout lieu d'espérer que nul mésentendu ne compromettra aucun égard, ni aucnne considération majeure — et que le bien se fera.

Je Vous prie, Mon Prince, d'agréer mes remercimens bien vifs pour les pièces relatives à la politique générale dont Votre Altesse a bien voulu me faire part. Elles sont d'un grand intérêt et me font regretter encore de n'avoir pas assez de temps à ma disposition pour les accompagner de quelques notes qui placeroient les notions qu'elles renferment dans un jour plus véritable. Ce qui n'a pas été fait jusqu'ici pourra se faire ; du moins j'en ai l'intention et j'en éprouve le désir le plus sincère. Je tâcherai au premier moment de m'acquitter de cette dette, que j'ai contractée depuis longtemps envers Votre Altesse.

Mr. de Maurocordato, qui veut bien se charger de la présente lettre, emporte les témoignages les plus véritables de l'estime qu'il inspire. Je me félicite d'avoir fait sa connaissance et je m'estimerai heureux de pouvoir lui donner des prouves d'amitié.

Veuillez agréer l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très-humble et très-obéissant serviteur
(s) Le Comte Capodistrias

Kischenew, le 29 avril 1818.

A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

&. &.

www.dacoromanica.ro

8.

Monsieur,

J'ai mis sous les yeux de l'Empereur la lettre que Vous m'avez fait l'honneur de m'écrire en date du 30 avril.

Son contenu, ainsi que la pièce qui y est annexée, présentent une question que nous ne pouvons, ni ne devons examiner que sous *le point de vue du droit.* Toute autre considération accessoire peut bien mériter l'attention et intéresser la sollicitude bienveillante de Sa Majesté Impériale, mais elle ne sauroit déterminer une opinion partielle qne *la force seule du droit* ne puisse pas faire prévaloir.

En partant de là, notre opinion est claire et positive. Elle se fonde sur le hatti-chérif qui règle cette partie de nos relations avec la Sublime Porte.

Nous sommes autorisés à soutenir le terme septennaire de la durée des Principautés.

Or, si la Porte reconnoît de fait ce principe, et que, vu le concours spontané des princes, elle propose de faire administrer les Principautés par leurs lieutenans, jusqu'à l'expiration des sept années pouvons-nous nous opposer à cette mesure? Qu'avons-nous à répliquer, si elle nous présente la démission volontaire de l'un ou de l'autre des Hospodars, ou de tous les deux à la fois?

Nous sommes loin de la lui demander par une suite de nos griefs. Mais, si la Porte, à son tour, a des motifs pour procéder à cette résolution indépendamment du concours des princes, elle allèguera ses propres griefs contre eux. On les discutera de commun accord et d'après la lettre du hattichérif. Et on en décidera dans la vue seule de garantir aux Principautés le maintien inviolable de leurs privilèges. Telle est en peu de mots la réponse que j'ai l'ordre de Vous adresser, Monsieur. J'ajouterai qu'elle est conforme aux directions que Mr. le baron de Strogonoff suivra.

Il dépend maintenant de la sagesse qui distingue S. A. le prince Caradja de décider sur le parti qu'il a à prendre.

D'après la teneur de la lettre de Halet Efendi[1], il paroît que

[1] Halet-Efendi, favoritul Sultanului în tot timpul Domniei lui Carageà.

www.dacoromanica.ro

la Porte reconnoît elle-même le principe du terme septennaire. Et, dans ce cas, quelles sont les chances dangereuses pour S. A., soit qu'elle gère en personne la principauté pendant quinze mois encore, soit qu'elle la fasse gérer par un lieutenant qui jouisse de sa confiance?

Le temps qui peut être nécessaire au prince pour prendre ses mesures de retraite ne peut cependant devenir un objet de négociation. Nous ne saurions (quoique avec peine) adopter une marche particulière pour lui procurer des facilités à cet égard.

Ce qui étoit en notre pouvoir de faire pour écarter des complications, et surtont pour en épargner les Principautés, qui en furent souvent la victime, a été fait et se fera avec une persévérance immuable.

Comme j'ai eu l'honneur, Monsieur, de Vous le dire, notre ligne de conduite, dans nos négociations avec les Turcs, comme dans nos rapports avec toutes les autres Puissances de l'Europe, est simple et droite. Elle ne vise qu'à un but conservateur. Et nous n'en sortirons pas.

Emportez chez Vous cette conviction. En la fesant de même partager bien intimement à Son Altesse, Vous remplirez Votre mission d'une manière aussi honorable qu'utile.

Agréez l'assurance de la considération très-distinguée avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Monsieur,

Votre très-humble et obéissant serviteur:

(s.) Capodistrias.

Odessa, le 6 mai 1818.

A. Mr. de Maurocordato.

9.

Mon Prince,

Dès la réception de la lettre que Votre Altesse m'a fait l'honneur de m'écrire de Genève, le 28 février, relativement à la

www.dacoromanica.ro

mise en vente du domaine de Tchoroghirlo[1], hypothéqué à la Cour Impériale pour assurer le remboursement de la moitié restante de la dette valaque, je me suis empressé de la mettre sous les yeux de l'Empereur, conjointement avec le mémoire que Votre Altesse a adressé à Sa Majesté pour le même objet.

Notre Auguste Maître ayant daigné prendre en considération les raisons qui Vous ont fait désirer, Mon Prince, que la vente dudit domaine ne soit point effectuée aux enchères publiques, il a été immédiatement prescrit à Mr. le Consul Général Pini de ne pas donner suite à cette mesure, en maintenant toutefois le séquestre intervenu de la part du Consulat de Russie lors de la retraite de Votre Altesse de Bucarest.

L'Empereur a voulu par là, tout en assurant les intérêts de la Couronne pour le payement de la dette, ménager aussi ceux de Votre Altesse, en lui laissant la faculté de procéder à l'aliénation de ses terres de la manière qu'elle jugeroit la plus avantageuse.

Quant aux motifs qui ont nécessité les démarches du Consul Général Pini dans cette occasion, ils ne peuvent pas avoir échappé á Votre sagacité. Les principes connus du Gouvernement Ottoman devoient faire craindre que des mesures de rigueur n'atteignissent les propriétés de Votre Altesse en Valachie; dès lors, il étoit urgent de gagner les Turcs en vitesse et de constater de la manière la plus précise l'hypothèque du domaine de Tchoroghirlo, afin de prévenir toute chicane que la Porte auroit voulu élever à cet égard.

Je me faisois un plaisir, en Vous exprimant ces motifs, de Vous annoncer, en même tems, Mon Prince, la détermination bienveillante que Sa Majesté a prise conformément à Votre désir, lorsqu'un dernier rapport de Mr. le Baron de Strogonoff, reçu ces jours-ci, nous fait connoître une mesure du Gouvernement Ottoman qui change entièrement la situation de cette affaire pour ce qui concerne Votre Altesse. La Porte, Vous considérant comme transfuge, a prononcé la confiscation de Vos propriétés. Elle a chargé le nouveau Hospodar Soutzo de mettre cet ordre à exécution.

---

[1] Moşia şi curtea Ciorogîrla sau Domneşti, jud. Ilfov, drept la Vest de Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

Ce n'est qu'après beaucoup de difficultés que Mr. le Baron de Stroganoff est parvenu à faire reconnaître la validité de l'hypothèque. La Porte a dû cependant se rendre à la justice de ses représentations, et Elle vient d'acorder une lettre viziriale pour la mise des biens hypothéqués à l'enchère publique, avec l'injonction précise de payer la somme réclamée par la Cour de Russie, mais en ajoutant que le surplus de la vente soit envoyé à Constantinople pour être donné à compte des réclamations des autres créanciers qui s'y trouvent.

Les stipulations existantes ne permettent pas d'étendre le droit de protection de la Russie aux possessions particulières des Hospodars; nous ne saurions contester à la Porte le pouvoir de confisquer les biens de Votre Altesse situés dans les États Ottomans.

Dans cet état de choses, il ne reste qu'à poursuivre le remboursement de la somme que nous réclamons, moyennant la vente des terres hypothéquées.

C'est toujours un bénéfice pour Vous, Mon Prince; car si cette réclamation n'avoit pas été élevée de notre part, la confiscation de Vos possessions n'en aurait pas moins été effectuée par la Porte, et Votre Altesse seroit cependant restée toujours grevée de sa dette vers la Cour Impériale.

La générosité de l'Empereur veut y ajouter encore un bienfait, qui sera un léger dédommagement de la perte que Vous fait éprouver la confiscation dont Vos biens viennent d'être frappés. Sa Majesté consent à Vous abandonner, Mon Prince, les intérêts de la dette qui nous sont dévolus et dont nous pouvons espérer d'obtenir le payement, vu que les coutumes de la Valachie ne nous sont pas aussi contraires que la loi turque à cet égard. Mais il faudroit pour cela que la vente du domaine de Tchoroghirlo produisît effectivement la somme à laquelle Votre Altesse l'évalue.

C'est dans cette vue que Mr. Pini reçoit aujourd'hui l'ordre de se concerter avec le Hospodar Soutzo, afin que, conformément aux injonctions de la Porte, ces terres soient vendues au meilleur prix possible.

L'Empereur, en daignant me charger de Vous donner, Mon Prince, ces informations, a voulu témoigner à Votre Altesse,

www.dacoromanica.ro

d'une manière plus particulière, l'intérêt qu' Il prend à Votre situation, et Vous manifester Ses dispositions bienveillantes.

J'ai l'honneur d'être, avec une haute considération,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très-humble et très obéissant
serviteur :
(s.) Nesselrode.

St.-Pétersbourg, le 2 juin 1819.
à S. A. Mr. le Prince Caradja.

10.

Mon Prince.

Je partage les regrets que Votre Altesse a la bonté de me témoigner par Sa lettre du $\frac{22 \text{ mai}}{3 \text{ juin}}$. J'ai préféré le voyage de l' Adriatique à celui de Naples, Rome et la Toscane, dans la vue d'économiser mon temps et de soigner ma santé une heure plus tôt. Elle en avoit le plus grand besoin. Je m'applaudis de cette résolution, attendu que j'en ai accueilli déjà les bruits. La solitude dont on jouit dans ces montagnes et les eaux minérales m'ont fait infiniment de bien.

Je me dispense, Mon Prince, de Vous parler de Vos intérêts. Jouissant de la bienveillance de l' Empereur et étant intimement convaincu de sa justice, Vous ne devez j'amais être eu peine des suites qu'auront les démarches que Vous avez faites, ou que Vous ferez, auprès du Trône de Sa Majesté Impériale.

A la distance où je suis de la place que l' Empereur daigne me confier, il ne m'appartient pas de Vous en dire davantage. Si à mon arrivée à St.-Pétersbourg ou n'aura pas encore fait réponse à Vos dernières comunications, je me ferai un devoir de solliciter les ordres de Sa Majesté Impériale et de Vous en faire part.

Agréer, Mon Prince, l'assurance de ma haute considération.

(s.) Capodistrias.

Recoaro, le $\frac{3}{15}$ juin 1819.

A. S. A. Mr. le Prince Caradja.

www.dacoromanica.ro

11.

Mon Prince,

Mr le Conseiller honoraire Mostras m'a remis la lettre que Vous avez bien voulu lui donner pour moi, ainsi que les bons odeurs *(sic)* et les beaux gilets de châle, que Vous m'avez destinés. Je suis charmé d'entrer en relations avec Vous et d'apprendre en même temps que Vous Vous préparez à bien servir l' Empereur et à faire honneur à Votre famille et à Votre patrie. Le suffrage de Mgr. le Métropolitain Vous est très favorable, et sous de tels auspices Votre carrière sera, non seulement bien commencée, mais elle Vous promettra les plus beaux succès.

Croyez, Mon Prince, que j'attacherai toujours infiniment de prix à Vous être agréable et à me lier d'une véritable amitié avec Vous.

Agréez l'expression de ces sentimens, ainsi que celle de ma considération très distingnée.

(s.) Capodistrias.

Recoaro, le $\frac{3}{15}$ juin 1819.

A. Mr. le Prince C. de Caradja [1].

12.

Mon Prince,

Le gentilhomme de la Chambre baron de Strogenoff, fils du Ministre de Sa Majesté Impériale auprès de la Porte Ottomane, ayant obtenu la permission de se rendre en Russie, en passant par l' Italie, aura l'honneur de se présenter à Votre Altesse et de Lui offrir une bonne et sûre occasion pour St.-Pétersbourg. S'il étoit de Son intention d'en profiter, qu' Elle me permette de Lui rappeler une affaire au succès de laquelle Elle peut contribuer très essentiellement.

[1] Această scrisoare este adresată beizadelei Constantin I. Carageà (1799-1860), care nu trebuie confundat cu fiul lui Nicolae Carageà, Costachi Caragea, „stricatul beizadea", soțul Raliței Moruzi (greșeală pe care o face Urechiă, în *Ist. Rom*, X, 2, „Anal. Ac. Rom.", ser. II, XXXIII, p. 143). Beizadeaua Constantin I. Carageà nu intră în serviciul rusesc. În 1821 se duse în Grecia dimpreună cu Alexandru Mavrocordat, luînd parte la războiul de independență. Pe la anul 1850, în timpul Viziratului lui Reșid-Pașa, intră în serviciul otoman ca ministru la Berlin și mai tărziu la Haga, unde muri.

www.dacoromanica.ro

Les négociations de Constantinople semblent promettre quelque résultat, du moment où l'on pourra prouver par des faits ou des témoignages incontestables que les contributions illégales et extraordinaires dont les Principautés ont été frappées après la paix de Bucarest étoient commandées par un ordre de choses nou seulement toléré, mais voulu et fortement voulu par la Porte, ou par le favori du Sultan, ce qui, dans d'autres termes, veut dire : par le Sultan lui-même. La correspondance de Votre Altesse avec le Cabinet de l'Empereur nous avoit donné dans le temps la conviction la plus intime à cet égard. Il y étoit question de pièces authentiques et probantes qui se trouvoient, Mon Prince, entre Vos mains. Le Ministère ne s'est point permis de Vous en demander alors la communication. Vous étiez encore à Votre place. Votre honneur, comme Votre sécurité personnelle, pouvoient en souffrir. Il n'en est pas de même à cette heure. Ce qu'il Vous importe maintenaut et, permettez-moi de Vous le dire, ce que vous devez à Vous-même, mon Prince, autant qu'à la chose publique, c'est de faire parler la vérité sans restriction et réserve. La principauté a été écrasée par des impôts, et elle n'a pas rempli ses engagements, ni liquidé ses dettes envers la Cour Impériale. Voilà des faits incontestables. En leur opposant ceux dont les preuves semblent être en Votre pouvoir, Vous rendrez, Mon Prince, un grand service au pays que Vous avez gouverné durant sept années, et Vous ajouterez sans contredit de nouveaux titres à ceux que Vous avez déjà à l'estime et à la bienveillance de l'Empereur.

Si Votre Altesse n'aime point se dessaisir des pièces authentiques qui justifient la pénible obligation dans laquelle Elle a été de satisfaire la rapacité ottomane, Elle peut en faire tirer des copies et les accompagner d'éclaircissemens qui donnent la juste mesure des cruelles alternatives dans lesquelles Vous étiez placé, tant à l'égard de la Porte qu'à celui de la Principauté.

Pour le cas où Vous vouliez bien, Mon Prince, donner suite aux indications que je prends la liberté de Vous adresser, le gentilhomme de la Chambre baron de Strogonoff se fera un plaisir d'attendre Vos ordres pour la continuation de son voyage. Il passera quelques jours aux bains de Pise, et en pro-

www.dacoromanica.ro

fitera pour sa santé. J'ai préféré cette occasion à toute autre pour Vous faire parvenir, Mon Prince, la présente et pour Vous mettre en mesure d'y répondre, attendu que celle d'un courrier de cabinet ou de la poste auroit donné lieu à des conjectures et à des inquiétudes auxquelles Votre Altesse n'auroit pu demeurer étrangère.

Elle peut adresser Sa réponse à Mr. le Comte de Nesselrode, ou bien à moi, car j'espère d'être arrivé à St.-Pétersbourg en même temps ou peu de jours après Mr. le Baron de Strogonoff.

Mon séjour ici s'est prolongé et se prolonge au-delà du terme que j'avois fixé d'abord. Ma sauté en est en partie la cause. Elle a besoin de recueillir tout le fruit de la cure que j'ai faite à Recoaro, et j'ai tout lieu d'être satisfait des avantages que me procurent à cet égard Paris et les habiles professeurs qui s'y trouvent.

Je prie Votre Altesse d'agréer l'assurance de ma haute considération.

(s.) Capodistrias

Paris, le $\frac{16}{28}$ juillet 1819.

A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

13.

Mon Prince,

Je m'empresse de répondre à la lettre que Votre Altesse m'a fait l'honneur de m'écrire en date du $\frac{9}{21}$ dernier, par le retour du gentilhomme de la Chambre baron de Strogonoff.

L'Empereur Vous sait bon gré de la preuve de confiance que Vous venez de nous donner, en remettant entre nos mains les documens originaux qui étoient en Votre possession [1].

[1] Aceste documente trebuiau să se găsească înainte de bolşevism în Arhivele din Petrograd, căci niciodată n'au fost înapoiate. Într'o scrisoare adresată lui Metternich, Carageà, fiind învinuit de jafuri, iea drept scusă furniturile pe care Poarta le cerea pentru luptele de la Vidin, din Serbia şi de la Ada-Calesi. Zice că, nevroind să dea urmare pretenţiilor nedrepte ale mai multor Paşale, îşi făcuse duşmani şi pontru a se menţinea împotriva lor fusese silit, în ultimii trei ani, să trimită sume însemnate la Constantinopol (v. I. C. Filitti, *Corespondenţa Domnilor... cu Metternich şi cu Genz*, „Anal. Ac. Rom.", ser. II, XXXVI, p. 15).

În tot casul averea lui Carageà, socotită, de pildă, de von Schladen (Iorga,

www.dacoromanica.ro

Votre Altesse pent être bien persuadée qu'on n'en abusera pas et que les intérêts que Vous avez à cœur de ménager encore, ne seront nullement compromis dans la suite de la discussion qui aura lieu avec la Porte.

Je m'engage d'ailleurs, Mon Prince, à Vous restituer exactement ces pièces, du moment que l'objet du service du l'Empereur aura été rempli.

Agréez l'assurance de la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très-humble et très-
obéissant serviteur,
(s.) Capodistrias.

St.-Pétersbourg, le 3 janvier 1820.
A S. A. Mr. le Prince de Caradja.

14.

Mon Prince,

En répondant aujourd'hui aux diverses lettres que Vous m'avez adressées, j'ai à entretenir plus particulièrement Votre Altesse de leurs objets essentiels, savoir: 1-o. La moitié restante de la dette de la Valachie, pour laquelle Votre terre de Tchorogirlo se trouve hypothéquée au Consulat Général à Bucarest. 2-o. L'admission du Prince, votre fils, de Mr. Mavrocordato et des autres personnes de Votre suite au service de l' Empereur.

Quant au premier, je dois passer sous silence la partie de Votre demande qui tend à obtenir la remise de la dette. Il y a longtemps que les déterminations de l' Empereur ont été ar-

Acte și Fragmente, II, p. 528) la 20 până la 30 de milioane și de Vaillant (*La Romanie*, II, p. 302) la 18 milioane de piaștri, a fost firește, cu mult exagerată. Fapt este că el, Carageà, trăia foarte retras la Florența și Pisa. Bunica mea, soția beizadelei Constantin Carageà, spune, într'o scrisoare adresată tatălui mieu, că în anul 1835 fostul Voevod nu putu să învoiască fiului său subsidiile cerute de dînsul și necesare pentru o misiune neplătită cu care fusese însărcinat de Guvernul grecesc la Paris și la Curțile germane. La moartea fostului Voevod, în anul 1845, descendenții nu moșteniră nicio avere mai însemnată. Adevărat este însă că ajutase bănește Eteria; sîntem însă departe de „averea imensă" despre care ni vorbesc Wilkinson (ed. 1820, p. 122) și alții.

www.dacoromanica.ro

rêtées à cet égard, tellement que les fonds dont on attend la rentrée ont déjà même été assignés pour des objets du service public. Votre Altesse jugera bien, dès lors, qu'il n'y a plus à revenir sur ce qui a été fait là-dessus.

Mais Vous n'ignorez pas, Mon Prince, que Sa Majesté a daigné accueillir avec bienveillance vos observations relativement au préjudice que Vous occasionneroit la vente précipitée de la terre de Tchoroghirlo.

Mr. le Comte Nesselrode Vous a précédemment communiqué les intentions généreuses de l' Empereur à cet égard et les ordres qui ont été donnés au Consul Général Pini.

Désirant, de mon côté, être utile à Votre Altesse, je crois en trouver le moyen dans la proposition que le Métropolitain Ignace, Votre ami, vient de me faire, en Votre nom, et, je dois le présumer, avec Votre agrément. Ce seroit de faire en sorte que Vous conserviez Vos biens en Valachie, moyennant l'engagement de payer à la Couronne les piastres 750 mille, et en laissant toujours subsister le séquestre et l'hypothèque en notre faveur, sous prétexte qu'il ne se trouve point d'acheteur pour la somme de douze cents mille piastres que nous avons déclarée à la Porte comme formant le montant actuel de la dette avec les intérêts.

Je me serois empressé de soumettre cette idée à l' Empereur et de solliciter Son consentement, si j'avois pu présenter en même temps des données certaines sur le mode et sur l'époque du payement à être effectué par Votre Altesse.

Cette considération m'a engagé à suspendre toute démarche ultérieure jusqu'à ce que Vous puissiez, Mon Prince, me faire connaître précisément les mesures que Vous êtes disposé à prendre pour donner suite à cet arrangement.

Je vous prie donc de profiter, à cet effet, du même canal par lequel ma lettre Vous parviendra, et de m'en informer le plutôt possible.

Il est bien entendu que Votre Altesse aura la faculté de faire remettre ladite somme de 750 mille piastres, soit à Constantinople entre les mains du baron de Stroganoff, soit au Consul Général Pini à Bucarest, soit enfin ici à Pétersbourg, au Ministère. Vous consulterez là-dessus Vos convenances; et, si le payement ne pourra pas se faire immédiatement en entier, Vous

www.dacoromanica.ro

pourrez l'effectuer en différens termes, pourvu que ceux-ci n'excèdent point un espace de temps raisonnable.

Dès que j'aurai ces notions, et je n'ai pas besoin de Vous observer, Mon Prince, combien il est de Votre intérêt qu'elles soient claires et précises, je me ferai un réel plaisir de les porter à la connaissance de l' Empereur et de solliciter l'expédition immédiate des ordres nécessaires au baron de Stroganoff et au Consul Général de Pini, pour que la terre de Tchoroghirlo reste invendue et à Votre disposition, en maintenant toujours le séquestre de notre part.

Pour ce qui regarde le second objet, je ne doute point que l' Empereur ne soit disposé à assurer au Prince, Votre fils, à Mr. Mavrocordato, etc. les mêmes avantages qui ont été accordés à la famille du feu prince Ipsilanty et aux personnes de sa suite.

Mais, avant que de provoquer les décisions de Sa Majesté à cet égard, il faut aussi que je connoisse au juste les intentions de Votre fils et des autres.

Quel état voudront-ils choisir? Entreront-ils dans la carrière militaire, et, en ce cas, dans quelle arme veulent-ils servir? Ou bien préféreront-ils le service civil, et alors à quelle partie se voueront-ils?

Vous voudrez bien, Mon Prince, Vous expliquer là-dessus avec franchise et confiance, et Vous devez être bien persuadé que je prendrai à tâche de justifier Votre attente.

Je n'ai pas besoin de donner à Votre Altesse des assurances reitérées des sentimens que je Lui ai voués. Ils ont dicté cette lettre purement confidentielle, et les résultats que je me flatte d'obtenir en Votre faveur en seront la preuve la moins équivoque.

Je vous prie d'agréer l'assurance de l'estime et de la haute considération avec lesquelles j'ai l'honneur d'être,

Mon Prince,
de Votre Altesse
le très-humble et très-obéissant
serviteur:
(s.) Capodistrias.

St.-Pétersbourg, le 3 janvier 1820,
A S. A. Mr. le Prince Caradja etc., etc.

* * *

www.dacoromanica.ro

Carte de afurisenie a Mitropolitului muntean Teodosie.

Teodosie, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și Mitropolit a toată țara Ungro-Vlahiei.

Scriem cartea Vlădiciei Mele vouă, tuturor sătenilor din Vlădești, și vouă, tuturor sătenilor din Țigveni. Către aceasta vă fac în știre Vlădicia Mea pentru că, aici, înaintea Vlădiciei Mele, spuse egumenul de la mănăstirea Argeșul, zicînd cum că are și mănăstirea Argeșul delnițe de moșie acolo împreună cu voi; iar, pentru negrijirea și necăutarea celor ce-au fost egumeni mai nainte, acum nu se știu delnițele mănăstirii și cum au ținut mai nainte și pre unde sînt. Drept aceia am făcut această carte a Vlădiciei Mele cu blestem și afurisanie asupra voastră tuturor. Deci cari vor ști pre unde sînt delnițele mănăstirii și le vor spune ca să descopere moșiile mănăstirii, să fie iertați și blagosloviți; iar cari le vor ști delnițele mănăstirii, au din voi, au dintre alți împregiureni ai voștri, și nu le vor spune, ci vor tăgădui, ca să îngroape moșiile mănăstirii, unii ca aceia să fie afurisiți, anatemă de Domnul nostru Isus Hristos și de 318 sfinți părinți cei de la Nicheia, așijderea să fie și de Vlădicia Mea; parte și lăcaș să aibă la un loc cu Iuda și cu Arie; fierul, pietrele să putrezească, iar trupurile acelora nici să topească, nici să putrezească, ci să stea în veci netopite și nedeslegate. Aceasta scriem.

Sept. 15 zile, 7190. **Vlădica Teodosie**

(Din revista „*Datoria noastră*“, Tigveni-Argeș, II, 2.)

Stampe și portrete necunoscute privitoare la Istoria Romînilor

Despre trecutul neamului nostru ni-au lăsat însemnări mulți străini cari s'au perindat prin țerile noastre, însemnări destul de prețioase, în scrieri sau în gravuri: împreună cu descrierile și cu însemnările străine, ele ni dau o ideie mai complectă asupra unor lucruri de care n'aveam ideie suficientă. Însemnătatea lor este destul de mare și ca valoare artistică și ca document contemporan cu unele evenimente.

În colecția de stampe ale Academiei Romîne se găsesc cîteva

www.dacoromanica.ro

gravuri și picturi care privesc de aproape pe Domnul Țerii-Românești Nicolae Mavrogheni (1784—89) și o învestitură a lui Ipsilanti din 1802.

Fiindcă aceste gravuri nu sînt cunoscute, am găsit cu cale să le dau la iveală [1]. Ele sînt următoarele:

1. *Mavrojeni erinnert sich an sein Schloss in Bukarest.*

Gravură în aramă, 4, 5 × 7, 5 cm., fără numele autorului.

Este o caricatură a lui Nicolae Mavrogheni, reprezentîndu-l foarte diform, cu un cap colosal de mare și cu potcapiu.

Are barbă mare pănă la piept, un nas mic și botocănos; mîna stîngă este la spate și el stă cu cealaltă la tîmplă.

Este îmbrăcat cu un halat lung, mai jos de genunchi, are șalvari strînși la glesne și în picioare papuci. Înfățișarea lui este foarte comică: ochii dați peste cap, mustățile lungi și ridicate în sus, și rîsul lui, care este mai mult un rînjet, îi face figura și mai comică. Autorul a vrut să-l facă în posa unui preot, poate făcînd alusie la canonul preoților, pe cari Domnul i-a silit să stea toată ziua în biserică.

«Cît era ziua de mare
Sta priveghind în picioare,
Cu ochii pe drum sticliți
Și cu dinții toți rînjiți [1]:»

Biblioteca Acad. Rom., Port. No. inv. 34. — A. I. 34.

2. *Mavrojeni Hospodar in der Walachey, in Kriegskleidung.*

Gravură în aramă, colorată cu mîna, 11, 5 × 23, 5 cm.

Domnul este înfățișat în picioare, cu capul întors spre stînga, are barbă mare și pe cap un turban colorat (roșu, galben, negru).

Îmbrăcămintea lui este turcească și destul de frumoasă: deasupra are o haină scurtă cu mîneci, de coloare roșie și cu găitane, dedesupt se vede o cămașă verde și un brîu galben, unde sînt înfipte două pistoale și un hanger; are șalvari verzi pănă la genunchi, ciorapi roșii și papuci galbeni. Poziția lui este destul de imposantă, mîna dreaptă în șold și cu stînga gesticulează parcă ar vrea să arate ceva.

[1] V. în *Ilustrațiunea* pe 1922, n-l. 2, stampele înseși.

[2] Pitarul Hristache, *Povestea Mavrogheneasca.*

www.dacoromanica.ro

Gravorul— necunoscut — ni-l presintă pe Mavrogheni cu barbă mare neagră, nasul acvilin, privirea blîndă, tot aşa cum ni-l descrie la început Pitarul Hristache în «Povestea Mavrogheneasc㻠şi tot astfel cum se purta el, *la cap legat turceşte* sau *une ori în port turcesc.*

Această gravură trebuie să fie făcută de vre-nn Austriac din timpul cînd Nicolae Mavrogheni, alături de Turci, se bătea cu Austriecii pe la pasul Jiiului, la Predeal şi la Braşov, de unde dă şi o proclamaţie către Braşoveni. Înfăţişarea lui în gravură nu este altceva decît aceia ce se ştia despre el, în ce priveşte îmbrăcămintea, şi poate să-l arate ca un vrăjmaş al creştinilor: de aceia îl arăta ca un Turc.

B. A. R. Portrete, no. inv. 1934. — BLI 43.

3. *Flucht des Fürsten Mavrojeni aus Bukarest bei Annährerung der k. k. Truppen am g-ten Nov. 1789.*

Gravură în aramă, colorată cu mîna, 46 × 35,5 cm., *gezeichnet Paulus Titritsch*[1] *in Bukarest.*

Este o scenă foarte interesantă, represintînd pe Nicolae Mavrogheni fugind într'o trăsură trasă de doi cerbi, însoţit de garda sa de Albanesi şi de boieri. Trăsura este cu patru roate şi are forma de stranã, acoperită şi colorată cu roşu şi cu dungi albe. Domnul stă singur în trăsură şi mînă cerbii. Înnaintea cerbilor călăresc doi soldaţi turci, de amîndouă laturile trăsurii, şi la urmă de-asemenea călăresc soldaţi şi boieri. Pe cap el are cucă, e îmbrăcat cu o haină lungă (anteriu) cu dungi, încins cu brîu galben şi la brîu un pistol; peste haină are o mantă îmblănită, de coloare roşie şi cu blană pe margeni. Are barbă mare şi nasul acvilin.

Această ciudată înfăţişare a Domnului gravorul a făcut-o trăind probabil în Bucureşti şi văzînd acele năzdrăvănii pe care le făcea Nicolae Mavrogheni, de băgase spaima în toţi oamenii, fie boieri, preoţi sau negustori.

B. A. R. Portrete, no. inv. 23/0. — CLXIII 12.

4. *Anmarsch der Grosveziers mit der Armée.*

Gravură în aramă, colorată, 56 × 28 cm.
Bey Löschenkohl in Wien.

[1] Sau Litwisch ; *N. R.*

www.dacoromanica.ro

Gravura, care este foarte interesantă și foarte frumoasă, arată ordinea în care Marele-Vizir era însoțit de soldați. Înnainte mergea artileria, apoi veniau dervișii, musica, o trupă de Ieniceri și de spahii, steagul verde al Profetului, cinci tuiuri, Marele-Vizir; după el vine un Pașă, Vizir-Chehaia, beglerbegul Rumeliei, al Anatoliei, valiul Bosniei, Aga Ienicerilor, *Prințul Mavrogheni;* după ei trec provisiile și altele: bucătarul, sacaua cu apă, femeile Vizirului, conducătorul cînilor și bagajele. Nicolae Mavrogheni este călare; pe cap are cucă cu fundul roșu; îmbrăcat cu o manta de culoare roșie, cu pantaloni albaștri.

După cum vedem, el făcea parte din suita Marelui-Vizir, cînd pornia la războiu și era alături de marii demnitari turci.

Dedesuptul gravurii este legenda, și la litera *f* este scris: *Der Fürst Mavrojeni, dermaliger Defterdar.*

5. *Învestitura lui Nicolae Mavrogheni*

Pictură în uleiu, 79 × 59 cm. Această pictură este o copie după originalul care se găsește la membrii familiei Mavrogheni, și care a avut oarecare peripetii. El a fost în casa de la țară a lui Nicolae Mavrogheni de la Terapia și vîndut de un Turc necunoscut, după confiscarea bunurilor familiei, unui anume Mylas, care l-a revîndut în 1846 lui Petru Matzas Mavrogheni din Paris. În anul 1894 originalul se găsia în posesia fiicei lui Petru Matzas Mavrogheni, anume Phinicò Vaos.

Copia a fost dăruită Academiei Romîne, în anul 1915, de Mavrogheni-beiu, fost prinț de Samos și ambasador al Turciei la Viena, prin mijlocirea d-lui C. G. Manu, ministru plenipotențiar al țerii la Constantinopol.

Tabloul, care este foarte frumos și foarte interesant pentru noi, represintă pe Nicolae Mavrogheni pe tron, ascultînd pe Divan-Efendi care cetește firmanul de învestitură. În dreapta și în stînga tronului sînt șiruri de boieri în picioare, cum și trei tunuri turcești și un steag românesc cu Sfîntul Gheorghe.

Domnul are pe cap cucă cu pene, este îmbrăcat cu o mantă albă cu mîneci scurte și îmblănită; dedesupt are un anteriu galben. Înfățișarea lui este sericasă, figura o are cam grasă, și poartă barbă mare neagră.

Această scenă este reprodusă, după tabloul original, și în

www.dacoromanica.ro

cartea lui Théodore Blancard, *Les Mavroyéni*, p. 131, în zincografie (11 × 7,5 cm.)

Din toate aceste tablouri portretul lui Mavrogheni este dat aproape exact, afară de caricatură.

B. A. R. Colecția de tablouri.

6. *Restauration de la Sublime Porte par Marki Calfa, 1802*, cu sub-titlul *Le Prince de Valachie Ipsilanti et son cortège allant à la Sublime Porte au milieu d'une haie de janissaires pour recevoir son investiture.*

Fotografie 37 × 26 cm. Această fotografie, făcută după un desemn, a fost dăruită Academiei Romîne de Ianko Ioanidi, arhitectul Sultanului Abdul-Hamid, în ziua de 1-iu April 1904. Represintă alaiul cu care a mers la Poartă Alexandru Ipsilanti, pentru a-și primi învestitura. Înnainte merg Ienicerii cu Aga lor, după ei vin șefii Ienicerilor, toți călări și îmbrăcați foarte frumos, cu căciuli înnalte și cu suliți; apoi cortegiul boierilor romîni, unii călări, alții pe jos, îmbrăcați cu giubele și pe cap cu cucă; un grup de Agale ale Ienicerilor, alți boieri romîni, escortați de o ceată de soldați turci, pe jos, înarmați cu halebarde; după ei vine Domnul și în urma lui alți boieri romîni cari închid cortegiul. Domnul este călare: pe cap are o cucă rotundă cu un surguciu foarte înnalt, din vîrful căruia se răsfiră un penaj ca niște frunze de palmier.

Tot acest cortegiu merge pe un drum șerpuit; în fund se vede palatul, cu poarta larg deschisă, pe unde întră cortegiul. Fotografia este foarte interesantă pentru că ni arată protocolul ceremonialului cum se făcea învestitura unui Domn romîn la începutul secolului al XIX-lea și poate și mai înnainte. Tot odată ni arată costumele din acel timp: Domnul are peste haină o mantă cu mîneci scurte, mai jos de umeri, și îmblănită. Înfățișarea lui este a unui bătrîn, cu barba și mustățile albe.

B. A. R. **I. Băcilă**

Iarăși „unchiul" lui Ștefan-cel-Mare

D. N. Iorga a publicat în această revistă[1] un studiu asupra lui Ioan Țamblac Paleologul, care la 1478, în Maiu, presinta Se-

[1] Anul V, 1919, p. 367 și urm., *Unchiul lui Ștefan-cel-Mare.*

www.dacoromanica.ro

natului Veneției în numele lui Ștefan-cel-Mare un lung memoriu în grecește [1]. Solul se intitula «unchiu» al lui Ștefan, dar într'alt loc e pomenit ca fiind cumnat al aceluiași [2]. D. Iorga a arătat cariera lui, luptător alături de Venețieni în Orient, apoi protejat al Papei și al lui Ștefan, la urmă luptător contra. Franciei în serviciul Veneției [3].

La aceste știri mai pot adăuga una, neobservată până acum. Anume cronica bizantină a lui Phrantzes povestește cum la 1459 Toma Paleologul, despotul Moreii (fratele nenorocitului Împărat Constantin Dragases), neținînd samă că aceasta întărește pe Turci, porni cu războiu împotriva posesiunilor din Moreia ale fratelui său mai mic Dimitrie, asediind Taranta și Kalamata în golful mesenian, precum și alte locuri. Toma Paleologul avea ca ajutători între alții «și pe prea-iubitul unchiul soției sale, cel mai de grabă numit Kydonide sau *Tzamplakon*»: καὶ τὸν περιπόθητον γυναικοθεῖον, τὸν μᾶλλον Κυδωνίδην ἢ Τζαμπλάκωνα ὀνομαζόμενον [4].

E vorba de Ioan Țamblac Paleologul, mai ales că scrisoarea publicată de d. Filitti îl pune în legătură cu despoții Moreii, numindu-l însă văr al acestora [5].

Luptele de care e vorba sînt acelea purtate de Toma Paleologul împotriva fratelui său la 1459, cînd, în urma păcii cu Mohammed al II-lea din anul precedent, el se răscoală împotriva Turcilor și atacă în același timp și posesiile fratelui său la Patras, luînd și Kalavryta, pierdută prin pacea pomenită [6]. Se știe că urmă expediția a doua a lui Mohammed al II-lea, care cuceri toată Moreia bizantină la 1460, iar Toma Paleologul fugi în Italia [7]. Lucrul coincide cu sosirea lui Țamblac la Roma în 1461 [8]; deci el urmă pe Toma în exilul său.

---

[1] Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 23-5. Textul italian cu mențiunea că e tradus din grecește.

[2] Iorga, *l. c.*, p. 368.

[3] *Ibid.*

[4] Phrantzes, *Chronicon*, ed. Bonn, p. 390.

[5] Apud Iorga, *l. c.*

[6] Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, II, pp. 92-4 și Hertzberg, *Geschichte des Byzantinischen und Osmanischen Reiches bis gegen Ende des XV. Jahrh.*, pp. 613-4.

[7] *Ibid.*

[8] Iorga, *Unchiul lui Ștefan-cel-Mare*, în *Revista istorică*, V, p. 369.

www.dacoromanica.ro

Totuși avem aici numele de Kydonides, adecă fiul lui Kydones, ceia ce nu s'ar potrivi cu rudenia lui cu Paleologii.

Kydones e numele mai multor bărbați celebri bizantini, mai ales scriitori din secolul al XIV-lea și XV-lea [1].

De și nu desleagă problema acestei interesante personalități, am ținut să însemn aceste note pentru ca să ajute la eventuale noi cercetări [2].

P. P. Panaitescu.

Știri venețiene contemporane asupra bătăliei de la Baia

Bătălia de la Baia a rămas întru cîtva o întîmplare întunecată a istoriei noastre, de oare ce vedem că pănă acuma se urmează contraziceri asupră ei [3].

De aceia știri noi privitoare la această bătălie vor fi întotdeauna prețioase lămuriri. Acelea de care vorbim, nu sînt inedite. Numai că din causa unei confusii geografice ele n'au fost puse în legătură cu evenimentele ce privesc și au fost lăsate la o parte de toți istoricii cari s'au ocupat de bătălia de la Baia [4].

În marea colecție de documente privitoare la istoria Ungariei, „Monumenta Hungariae Historica", în volumul V din «Acta Extera», s'a publicat o corespondență venețiană către ducele de Milan privitoare la întîmplările din Ungaria în anii 1467 și 1468. La prima vedere nimic ce ni-ar putea opri atenția: cele trei

[1] Krumbacher, *Geschichte der byz. Literatur*, pp. 43, 99, 486-7 și indice la numele Cydones.

[2] În compilația lui Sansovino e pomenit un „Paleologo di Guizzi", „valorosissimo huomo", care avea un castel în Moreia, Mukli, pe care-l apără împotriva lui Mohammed al II-lea la 1460. În urmă se duce la Veneția și intră în serviciul ei, devenind comandant al cavaleriei uşcare. Moare curînd după aceia (Sansovino, *Dell' origine et guerre de Turchi*. I, pp. 192-3, ed. Veneția 1654). S'ar putea să fie identificat cu „unchiul" lui Ștefan-cel-Mare.

[3] G. I. Brătianu, *Bătălia de la Baia*, în *Revista Istorică*, V, 1919, p. 216, și urm., discutînd părerile d-lui I. Ursu din *Ștefan-cel-Mare și Turcii*, p. 34 și urm.

[4] Nu sînt trecute nici în colecția lui A. Veress, *Acta et Epistolae relationum Transilvaniae .., cum Moldavia*, I, 1914.

www.dacoromanica.ro

scrisori ce ne interesează [1] vorbesc de luptele lui Matiaș Corvinul în Transilvania, unde se știe că izbucnise o răscoală la 1467 [2].

Dar primul lucru suspect e data scrisorilor: 12 și 21 Februar 26 Mart 1468.

Este de admis, oricît de încet ar fi venit știrile din Ungaria în Italia, că în Februar 1468 să se mai vorbească de Veneția, de evenimentele din Ardeal ca fiind încă în curs de desfășurare țără a li se cunoaște resultatul, cum fac scrisorile citate, iar de luptele de la Baia, întîmplate în Decembre, să nu se știe nimic ?

Căci la 19 Octombre 1467 încă Guvernul venețian felicita pe Matiaș pentru readucerea în ascultare a răsculaților în provincia Transilvaniei [3].

Prin urmare încă în Octombre 1467 se știa precis la Veneția de resultatul luptelor din Transilvania. Atunci cum să ni explicăm că patru luni mai tărziu această luptă apare ca fiind în curs și se mulțămește cu îndoială despre ea ? Nu cumva este o confusie cu evenimentele întîmplate imediat în urmă în Moldova ? După știrile foarte precise ale lui Dlugosz aflăm că în Octombre 1467 Matiaș începe expediția împotriva Moldovei și la 15 Decembre are loc bătălia de la Baia [4].

Deci scrisorile din Februar 1468 ar putea fi în legătură cu aceste evenimente mai degrabă.

Să examinăm deci mai de aproape conținutul lor.

În prima, din 12 Februar, se vorbește de știrile aduse la Veneția de un Ragusan. Matiaș s'a dus *„în Transilvania“* pentru a se lupta cu oarecare neamuri răsculate împotriva Coroanei, chemate Secui, „Septem Castra“ și altele (per debelare certi paesi rebelati ala Corona chiamati Siculi, Septem Castra», etc.). Știm că Matiaș plecase împotriva răscoalei ardelene. Dar tot cu ea luptă acum ? Povestirea Ragusanului urmează. De patruzeci de zile la Buda nu e nicio știre despre rege și despre oastea lui.

Să fie cu putință ca nicio veste să nu vie de la Matiaș, el fiind în Ardeal [5] ? Dar povestirea continuă: «Mai sus zișii duș-

[1] *O. c.*, pp. 76-7, 92-3 și 96.

[2] Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades*, ed. 1690, pp. 394-5.

[3] *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, V, p. 70.

[4] Dlugosz, *Historia Polonica*, ed. 1711, II, col. 416-9.

[5] *O. c.*, pp. 92-3.

www.dacoromanica.ro

mani și rebeli ai lui au luat unele castele *de-asupra pasului, așa încît din Ungaria nu se putea merge unde era regele,* nici de la oastea lui nu se putea întoarce în Ungaria. Se bănuiește să nu fi pățit rău sau să nu fi avut vre-un desastru" (li predicti soi inimici et rebeli hanno pigliato alcune castele sopra lo passo, che de Ungaria non si poteva andare dove era il re, nè dal suo exercito si poteva tornare in Ungaria. Si dubita che'l rè non sia mal capitato ho habia havuto qualque sinistro). Deci regele trecuse munții. Nu e vorba de Munții Apuseni, ale căror pasuri să fi fost tăiate de răsculații ce erau mai ales în Secuime.

Apoi nu ni închipuim cum, ar fi fost oprit trecerea oricării știri prin acei munți spre Buda, căci ar fi trebuit tăiate toate pasurile de la izvoarele Tisei până la hotarul Țerii-Românești. E de sigur vorba de pasurile Carpaților moldoveni, iar corespondentul ragusan, știind că la început Matiaș se lupta cu Ardelenii, a confundat pe vechii adversari cu cel nou: Ștefan al Moldovei.

Lucrul se confirmă în mod decisiv prin scrisoarea din 21 Februar[1]. Același corespondent venețian al ducelui de Milan, Gerard de Collis, ce scrisese prima scrisoare cu veștile luate de la Ragusan, confirmă știrlie despre înfrîngerea lui Matei (la strage ha havuto lo re d'Hungaria con quelli soy populi è verissima). Regele acum s'a întors și se pregătește de răzbunare. El a avut două răni, una dintr'o săgeată în spate, cealaltă dintr'o lanță în braț (ha havuto due ferite, una de una saeta in le spale, l'altra de una lanza in uno brazo). E sigur că Matiaș Corvinul a fost rănit la Baia, și nu aiurea[2], așa că nu mai rămîne nicio îndoială asupra presupunerii noastre, care e deplin adeverită.

A treia scrisoare[3] spune că înfrîngerea pomenită a lui Matiaș *„în Transilvania"* (la rotta che ha havuto in Transilvania) e o pedeapsă a lui Dumnezeu și salvarea Veneției (la salute de lo stato de essa Signioria), de oare ce regele Ungariei se aliase cu

[1] *O. c.*, p. 96.

[2] I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, p. 183; Bonfiniu, *o. c.*, p. 397; Dlugosz, *o. c.*, col. 416; Fraknói, *A Magyar nemzet története*, apud Ursu, *Ștefan-cel-Mare și Turcii*, p. 31. (Matiaș încearcă să-și scoată săgeata, dar ea se rupe)

[3] *L. c.*, p. 70.

www.dacoromanica.ro

Turcii. (Se știe că lucrul nu era adevărat și că la 1473 Matiaș adera la liga creștină [1].)

Din analisa făcută mai sus reiese clar că cele trei scrisori privesc bătălia de la Baia.

Confusia făcută la Veneția între expediția împotriva Transilvaniei răsculate și cea asupra Moldovei e explicabilă, de oare ce urmară imediat una după alta și se puteau privi ca același război, mai ales că Matiaș Corvinul privia pe Ștefan-cel-Mare ca pe un aliat al Ardelenilor răsculați [2]. Dacă așezăm aceste scrisori în cadrul lor cuvenit, vedem că ele ni aduc multe știri nouă asupra bătăliei de la Baia.

Întâiu faptul că în Italia se știa precis că Matiaș a fost învins, cu toată scrisoarea lui de izbîndă adresată Ragusei [2]. Deci se adaugă încă o știre contemporană cu greutate, care se alătură celor ce mărturisesc de înfrîngerea regelui ungur [3].

Pe urmă vedem, lucru cu totul necunoscut, că pe lîngă că în Ungaria nu se mai știa nimic de armata regală total isolată și se vorbia de un desastru, Ștefan încercă să taie retragerea lui Matiaș Corvinul în pasurile munților.

Ni se dau apoi amănunte despre rănirea regelui, care n'a fost numai de săgeată, cum se credea, ci și cu lancea, ceia ce arată că se ajunsese la o luptă corp la corp, chiar în locul unde stătea el.

În sfîrșit e interesant de știut că Veneținii, prietenii de mai târziu ai lui Ștefan, se bucurară de înfrîngerea regelui Matiaș Corvinul la Baia, socotind-o ca o salvare a lor.

Bătălia de la Baia ni apare prin urmare într'o lumină mai precisă de pe urma știrilor noi aduse de aceste trei scrisori, nebăgate în samă până acum.

P. P. Panăitescu.

---

[1] N. Iorga, *Veneția la Marea Neagră*, III, p. 11.

[2] Bonfiniu, *l. c.*

[3] Makuscev, *Monumenta Slavorum Meridionalium*, II, în *Glasnic* (Belgrad), seria a II-a, XIV-V, p. 34.

[4] Pe lîngă mărturiile adunate de d. Gh. I. Brătianu în articolul citat cf. și Sigismund Herberstein, *Rerum moscoviticarum commentarii*, p. 7, in *Rerum moscoviticarum auctores vari*, Frankfurt, 1600: „Stephanus ille magnus Waivoda Moldaviae qui.... Mathiam Hungariae.... regem prostravit". Scrie la 1552, după izvoare rusești contemporane.

www.dacoromanica.ro

O scrisoare a lui Iraclie Porumbescu

Publicăm această scrisoare inedită a lui Iraclie Porumbescu, nu numai fiindcă avem datoria de a aduce tot scrisul celui ce-a fost scriitorul bucovinean Porumbescu, ci și pentru că, de fapt, ea, supt atîtea aspecte, presintă o reală valoare documentară.

Cîte alte mărturii de felul acesta vor fi zăcînd uitate prin cele scrinuri cu răvașe bătrînești! E o mare datorie de a le salva.

Scrisoarea de față a fost adresată părintelui Constantin Morariu. Ortografia, originală, am modernisat-o. Am menținut însă asperitățile și bizareriile de limbă ale scrisului lui Iraclie Porumbescu, pentru a înlesni identificarea atîtor pagini anonime publicate de dînsul prin cele ziare și reviste.

Leca Morariu.

*

20 Iunie st. n., 1890.

Stimate și iubite,

Apoi am fost și eu acolo unde ai fost și Sf. Ta, adecă la București, și încă de tripla aniversare a României, de *10 Maiu*. Îți închipuești dară ce am văzut! Ah! am văzut și am constătat, și încă nu numai pe din afară, ci în mare parte și în internul Căpitalei României, că acestui Regat îi lipsește numai o mărime geografică mai mare, și nu alta ca să fie un *Grossstaat* în întregul înțeles modern al cuvîntului.

Am văzut, se 'nțelege, și pe Regele și pe Regina și pe Prințul Ereditariu, și, să nu fi fost eu răgușit, căci mă răcisem pe drum încolo, aveam să mă și presentez la Măiestățile Lor ca preut din Bucovina carele, venit la București pentru a vedea serbarea de Zece Maiu, nu mi-am putut suprima dorința-mi intimă de a solicita înnalta permisiune să-mi arăt M.M. Lor respectul și reverința mea, căci Kogălniceanu[1] mă îmbia să

[1] Pe care Porumbescu îi cunoștea din timpul pribegirii lui Kogălniceanu, la Cernăuți (1848).

www.dacoromanica.ro

fac aceasta și-mi și promitea a-mi mijloci audiența. Însă, cum zic, eram răgușit și de aceia nu se potrivia nicidecum numai supt acea titulă, *a nu-mi putea suprima dorința*, etc., să cer o audiență. Dar am fost la alt — Rege, la părintele Mitropolitul Primat, carele mi-au plăcut de tot și cu modestia lui și cu cugetările sale cele frumoase și delicate. Așișî după primele-mi cuvinte de formalitățile obștești și invitarea din partea P. S. Sale să șed, mă întrebă: „Ce face P. S. S. părintele nostru frate?". „Se află bine, Înnalt Preasfințite, că este sănătos". — „A avut o serbare frumoasă în zilele trecute..." — «Așa este. Și eparhia ea însăși din acea ansă a avut o serbare frumoasă și a și arătat aceasta, că întreagă ea a luat parte la acea serbare, trimîțîndu-și represintanți cît mai numărоși până și din cele mai depărtate unghiuri ale sale.» — „Frumos a dovedit eparhia prin aceasta că cunoaște și aprețuește demnitatea cea distinsă a Arhipăstoriului său părintelui Silvestru..."

— „Dară lupte are multe P. S. S. și grele!" — „Cred, cred" — aice suspină, și apoi zise: „Avem și noi, măcar că sîntem, cum aș zice, în casa noastră. Viața însăși e o luptă, și, cu cît mai pe înnaltă treaptă se află cineva, cu atîta și lupta e mai mare și mai grea. Apoi aud eu ce-i prin Bucovina. Cred, cred că P. S. S. are grea luptă..." — «Așa este, Î. P. S. Voastră, și noi preuții și credincioșii noștri avem în continuu a ne lupta contra... și apoi avem încă durerea că sîntem despărțiți de frații noștri de dincolo.» — «Ah! această durere o avem și o simțim și noi aice. Însă este un sîn cu două brațe iubitoare, unde sîntem cu toții la un loc: legea și naționalitatea, la sînul lui Dumnezeu!» — Mă mirăiu de aceste cuvinte, a le auzi din gura unui prelat de — dincolo!..

La luarea-mi de rămas bun mă sărută în cap demnul bătrîn (tot alb ca laptele), și-mi zise: „Mulțămesc de dragostea ce mi-ai arătat și spune închinăciunile mele de sănătate la toți frații din Bucovina, de la cel mai mare până la cel mai mic!" —

Auzi?... Eu ieșiiu cu lacrimile în ochi....

Așa părintele Iosif Georgian!

Fuiu în Cameră, unde chiar își motiva Panu amendamentul său, ca magistrații să nu facă jurămînt Regelui, ci pe Constituție, pe care și Regele a jurat.

Am fost și la Senat; dară în Academie am avut o surprin-

www.dacoromanica.ro

dere pe cît de mare, pe atît și de tot mișcătoare de biata mea inimă, măcar că nu-s savant și membru al ei! Era chiar o ședință deschisă, așa că eu, întrat într'o odaie dintre acel salon și dintre bibliotecă, fuiu văzut de membrii comitetului. Se sculă întăiu Kogălniceanu și veni la mine: «Părintele Porumbescu! Poate să fie? !». Îmi strigă numele tare. Se sculară de-odată alți trei și veniră la mine. Kogălniceanu li spuse cine-s și *ce le-am fost* în timpurile grele, cînd el și alții, proscriși de Mihalachi Sturdza, se aflau (1848) în Cernăuți. Cei trei îmi dederă mîna pe rînd, numindu-se pe nume: Sion poetul, Dumitru Sturdza, fostul ministru și — Negoescu, interpelătoriul cu pomenirea de bieții «Arboroseni».

O! ce moment mare pentru mine!

Mă ținură la vorbă peste o jumătate de oară, pomenindu-mi de bietul Ciprian, de cele ce am scris despre vioara lui în „Romanul", de episoadele cu Vlădica Iustin și Mălinescu...

D. Sturdza se sculă și-mi aduse o carte mare și mi-o donă cu niște cuvinte ce mă rușinară. Cartea e „Istoria Mitropoliei Moldovei", dedicată Regelui, și se află de present la Kerekiasto [1] spre întrologare. De această carte s'au tipărit numai cinzeci de exemplare.

Fuiu în noul Ateneu, edificiul însuși o artă. Admirăiu frumseța și luxul salei de sus, unde-și ținu Regina conferința sa „Visul poetului". Principii de coroană din Italia și Saxonia, carii fură as' primăvară la București și în Ateneu, să fi zis că am văzut Ateneuri și mai mari decît acesta, dară așa de cu gust estetic și potrivit de un Ateneu, ba!

Ce surprindere avuiu și aice! Eram cu copila, cu ginerele mieu și cu amicul dr. Crainiceanu. Se uitau toți la mine ca la un ceva exotic; poate că-s așa mare. Văzuiu că se duc pe rînd și cată în cartea visitatorilor străini. — Vin la mine trei, și unul din ei zice: „Poate să fie ca pe părintele P. aice să-l vedem?! — Dr. Aurel Mureșanu din Brașov, G. Rădulescu, primar din Lugoj, tatăl domniței Elena Dobrin, ce a învățat pe patru doctori în drept să cînte *Tatăl nostru* de Ciprian, și fiul său, doctor în medicină și profesor la Universitatea din București.

— „O fiul Sfinției Tale, Ciprian" — zise bătrînul Rădulescu— «e la noi și în tot Banatul foarte popular: tot ale lui lucruri auzi și 'n biserici și în case.»

[1] Legător.

www.dacoromanica.ro

Am admirat apoi Museurile, Băile Eforiei, iară la Cotroceni, la mormîntelul Princesei Maria, am plîns... «Nu plîngeți», zice biata Mamă în litere de aur pe mormîntelul de marmoră albă; „ea n'a murit, ci doarme! M. 5."

O, sărmană Mamă! Cu durerea-i nedescriptibilă ni scrie nouă — mîngîiere!...

Ni-am descoperit capul, am îngenunchiat cu toții, eu, copiii miei și dr. Crăiniceanu, și am fost transportați cu toții de durere adîncă, pare-că într'acolo unde *dorm* și ai noștri iubiți...

Bietul sergent ce sta de strajă la foișorul de împletituri de bronz aurite, în care se află mormîntelul cu figura portretată în marmoră a micii Princese (cu piciorușele goale), își luă și el, instinctalmente, chipiul din cap și ne privia drept înstrăinat de îngenuchierea noastră și de lacrimile ce ni le vedea pe față. „Au fost mulți aice", ne zise el, „dară așa ceva n'am văzut." Onorariul ce vruiu să-i dau nu-l primi!

«Ai frați», îi ziseiu eu la depărtarea-ne de acolo, «ai frați bravi de arme și Romîni și 'n Bucovina la noi, domnule; li-oiu spune că și frații lor de aice sînt bravi și vrednici de nume de Romîn.» — Se învioși bietul și-mi răspunse: «Spune-li, spune-li, părinte, cu închinăciuni de sănătate de la noi».

Am fost apoi și la institutul lui Babeș, cu turbații. O, aice ce văzuiu, nu-i de scris!

Și în fine Duminecă fuiu în biserica Domnița Bălașa. Apoi aice ce văzuiu și ce auziiu, e de descris? Nu!...

Sîmbătă, în presara acestei Dumineci după Ispas îmi presintă Mănăzăranul pre un tînăr Teodorescu, băiatul corului de la Domnița Bălașa. Aceasta fu în grădina Rașca, unde cînța taraful lui Dinică, distins la exposiția cea din Paris. El, Teodorescu, îmi spuse că la îngropăciuni și parastase se cîntă «Adusu-mi-am aminte» de Ciprian, și face efect mișcătoriu de toate inimile, iară în biserică «Tatăl nostru», cu asemene efect. Mă întrebă de vin mîne la biserica lor.

«Da, vin, că pentru aceia zi rămîn pănă mîne aice.» Aflaiu pe urmă că dirigentul acelui cor, profesorul de Conservatoriu Bărcănescu, mi-e cunoscut din corespondență: auzind că oiu fi în biserică, puse la cale ca să fie tot corul complect.

O, ce auziiu, ce cîntare — religioasă! Ce tehnică, ce glasuri! Basistul Teodorescu pare că e dotat de Dumnezeu anume cu

www.dacoromanica.ro

acel glas ajungănte *(sic)* la gamele cele mai adînci, și totuși timbroase și dulci, cc să-l laude pre — El!...

Dar micuții băieți, cu vocile lor de cheruvimi!...

După liturghie mă așteptă dirigentul Bărcănescu cu întregul cor în porticul bisericii. În auzul unei mulțimi de domni și doamne îi ziseiu: «domnule director, de-aș fi un Potentat cu tron și coroană, d-tale și la toți membrii corului d-tale v'aș da *Pour le mérite* în briliante, dar, fiindcă sînt numai un preut bucovinean, vă dau inima mea!».

Salutare, **Iraclie.**"

Țara Brodnicilor și Vrancea

Una dintre chestiunile cele mai încurcate ale istoriei noastre vechi e și cea privitoare la țara și poporul Brodnicilor. Acest nume apare în cronicile rusești pe la 1147 și, după ce e pomenit de cîteva ori în analele veacului al XII-lea și în puține documente din veacul al XIII-lea, mai pe urmă la 1254, dispare pentru totdeauna din izvoarele istorice.

E unicul cas poate, cînd un popor, fie cît de mic, de la 1200 încoace să dispară de pe scena istoriei fără să lase nici-o urmă, dacă nu în documente și cronici, cel puțin în tradiție ori în nomenclatura geografică a pămîntului unde a trăit.

Căutînd astfel după urme pe care trebuiau să le lase și enigmaticii Brodnici, am ajuns la resultate surprinzătoare, presupunînd că am mers drept pe terenul atît de lunecos al filologiei, pe care am chemat-o. ca laic. în ajutorul limpezirii acestei grele probleme. Pentru aceia aștept cuvîntul din urmă, pe care sînt chemați să-l spună filologii noștri.

Vom lua în ordine cronologică mărturiile care vorbesc despre țara și poporul Brodnicilor în cursul unui veac și mai bine: de la 1147 la 1254 [1].

Analele rusești scriu la anul 1147 că oastea prințului Svia-

[1] V.: R. Rosetti, în *Revista Nouă*, III, p. 55 și urm. D. Onciul, *Originile princ. rom.*, p. 238; Xenopol, *Ist. Rom*, ed. II, vol. III, p. 272; Bunea, *Încercare de Ist. Rom.*, și urm., p. 130, unde urmează pe Karácsonyi, din articolul „Borochokorság" = Țara Brodnicilor *(Századok*, 1908, p. 606); N. Iorga, *Vrancea și Vrîncenii.*

www.dacoromanica.ro

toslav Vladimirovici, în expediția întreprinsă împotriva Viaticilor, a fost întărită cu cete de Cumani și de Brodnici.

La 1186 Brodonii (la un cronicar bizantin) ajută — tot împreună cu Cumanii — pe Asănești în contra Bizantinilor (Onciul, *o. c.*).

Aceste știri răzlețe nu ni dau nicio indicație despre naționalitatea și așezarea geografică a Brodnicilor.

Documentele din veacul al XIII-lea sînt cu mult mai precise în privința aceasta.

Diploma lui Andreiu al II-lea (Zimmermann-Werner, *Urkb.*, I, p. 19), prin care dăruiește Cavalerilor Teutoni Țara Bîrsei pentru a doua oară, li mai dă acelora și „a fine terrae Cruceburg terram quae vadit usque ad terminos Prodnicorum". După o cronică rusească la 1224, în lupta de la Calca, Brodnicii sînt aliații Tatarilor. *Ploschinia*, Voevodul Brodnicilor, jură în numele Tatarilor lui Micislav din Chiev că va fi lăsat liber, dacă va preda de bună voie tabăra întărită, în care se apăra. Micislav, după capitulare, a fost ucis cu tot jurămîntul lui Ploschinia (Caramzin, la Rosetti, *l. c.*).

La trei ani după această luptă, arhiepiscopul din Gran pleacă spre Pămîntul Sfînt, dar pe cale e întîmpinat de un fiu al ducelui cuman, care-l chiamă în țara tatălui său, căci poporul e aplecat să primească botezul. Arhiepiscopul cere încuviințare de la Roma. În răspunsul ce i-l dă Papa Grigorie al IX-lea, între altele se spune: „in Cumania et *Brodnic* terra illa vicina... habeas potestatem... praedicandi" (Hurmuzaki. I, p. 102).

O scrisoare a regelui Béla al IV-lea, prin care el cere ajutor de la Papa în contra Tatarilor (1254) înșiră popoarele vecine Ungurilor și spune despre regatul ungar: „quasi ovile sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, utpote Ruthenorum, Cumanorum, Brodnicorum et Boznensium hereticorum a parte meridiei, contra quos etiam ad praesens per nostrum exercitum dimicamur", — iar mai jos: „cum omnes aliae nationes, contra quas experti sunt vires suas tributarias, eisdem (Tartaris) se constituerunt, et specialiter regiones quae ex parte Orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, quae in magna parte nostro dominio antea subiacebant" (Hurmuzaki, I, p. 260).

www.dacoromanica.ro

Din documentele veacului al XIII-lea putem aproximativ determina unde era țara Brodnicilor.

Cu Țara Bîrsei — cum apare din diploma lui Andreiu al II-lea — se atingea cam la frontiera dintre Transilvania și Muntenia, de la Oituz până la pasul Buzăului. Se întindea între Cumania și Bulgaria, dar care erau hotarele spre Nord, Ost și Sud de către aceste țeri, nu putem ști.

Dar din punctul nostru de vedere e de-ajuns și atîta. Anume un lucru reiese clar, că adecă *ținutul care poartă numele de Vrancea cade în cuprinsul țerii de odinioară a Brodnicilor.*

La începutul veacului al XVIII-lea, Vrancea avea o întindere mai mare ca azi, după cum apare din „Descrierea Moldovei" lui Cantemir (citat în Iorga, *Vrancea și Vrîncenii*, p. 9): «A doua republică, mai mică, este Vrancea în ținutul Putnei, la hotarul Țerii-Românești, din toate părțile încunjurată cu munți strașnici. Și sînt într'însa douăsprezece sate, cu două mii de case, și nici locuitorii aceștia n'au știință pentru plugărit. Pentru că și ei se îndeletnicesc cu păstorirea oilor ca și Cîmpulungenii, și plătesc pe an la Domnie o dajdie știută și hotărîtă, și se țin cu legile și obiceiurile lor, iară porunci și judecători de la Domnie nu primesc».

Ion Ionescu (citat la Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 54) ni spune că «Vrancea din vechime se întindea din apa Milcovului până de-asupra Odobeștilor și apoi linia Măgurii pe drumul Vrancii, prin satele Giarîștea, Țifești, Satul-nou, Crucea-de-sus, Movilița, Marginea Păuneștilor și a Rugineștilor până în Trotuș, cuprinzînd mai toată plasa Zăbrăuțului și din plasa Gîrlele de la Odobești pe Milcov în sus până la hotarul țerii, și satele din Răcăciuni de la Ruginești în sus pe Trotuș până în Cașin, cuprinzînd și Cașinul. Populația din mai toate aceste sate păstrează și până astăzi datinile, obiceiurile și portul Vrîncenilor».

Această coincidență teritorială a Brodnicilor și Vrancii nu poate fi numai întîmplătoare. În această presupunere ne întărește și etimologia celor două numiri, pe care o propunem mai la vale.

Pentru *Brodnici* întreagă lumea învățată a admis etimologia dată de Miklosich : brod + nik = podar, locuitor de lîngă vad, pod umblător.

Istoricul ungur Karácsonyi crede că din *brod* nu se poate

www.dacoromanica.ro

formă nume care să denote ocupațiune cu terminațiunea — nik ci numai cu — ar și atunci am avea = brodar[1].

Nu știu întru cît poate sta aceasta din punct de vedere linguistic; nemerită mi se pare însă cealaltă observare a lui: calificativul de locuitori de la vaduri: podari, nu se potrivește Romînilor. Propunerea lui Bunea de-a deriva cuvîntul din *brdo* = munte, nu e acceptabilă din punct de vedere filologic.

Pentru Vrancea avem două explicații: Prima a lui Hasdeu din sanscritul *vrana* = munte nu poate fi admisă după fonetismul limbii noastre.

D. Iorga se gîndește la cuvîntul de origină slavă: *vrană*.

Coincidența teritorială, constatată mai sus, și faptele istorice ce resultă din documentele citate ne îndreaptă spre o altă origine comună a celor două numiri: Brodnik și Vrancea.

Întăiu de toate cred că forma originală, corectă, este: Bronik sau Bran-ik, fiind consonanta *d* numai adițională.

Acest cuvînt constă din substantivul *Bron* sau *Bran* + terminațiunea — ik; tot asemenea și *Vrancea* se reduce la cuvîntul slav *vran* + *ik*. Sufixul — *ik* formează în vechea slavă: nomina agentis (vezi exemple la F. Miklosich, «Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen», p. 247). Substantivele Bran — și *vran* derivă din aceiași tulpină, cu înțelesul de *poartă*, apoi în înțeles figurat: *trecătoare*, adecă poartă la hotarul țerii. În rusească, sîrbă și bulgară aflăm din aceiași tulpină: *vrata*, în boemă: *brana*, în polonă: *wrota*.

În limba romînă avem două cuvinte, dintre cari unul păstrează pe *bran*, iar celălalt pe *vran*, anume: *braniște* și *vraniță*.

În limba croată *braniște* are sensul de: fortificație, deci loc de apărare. Același sens de poartă și apărare îl are și românescu *braniște*.

La noi în Transilvania se numește „braniște“ marginea hotarelor a două sate vecine, pe care nu e imaș (islaz) niciodată, pentru ca vitele unui sat să nu treacă pe hotarul celuialalt; așa dară e un fel de poartă închisă, o apărătoare împeumutată.

Astfel de *branișți* au fost, nu numai între sate, ci și între țeri.

[1] Cf. însă *loc, localnic (N. R)*.

www.dacoromanica.ro

Aici ele constau din locuri neumblate și păduri seculare, la care se adăugiau și întărituri artificiale, adecă porți.

Cred că nu greșesc dacă afirm că «indagines» pomenite în documentele ungurești nu sînt altceva decît «branișți», pe care Ungurii le-au numit „gyepu". Numele satului și trecătorii: *Branul* au evident aceiași origină.

Deci — ca resultat — reiese: că Brodnici (= Bran-ik) și Vrancii (= Vran-ik) sînt unul și același nume, care înseamnă 1) portar, 2) apărător de trecători, și prin urmare: Brodnicii din veacul al XII-lea și al XIII-lea sînt Vrîncenii de mai tărziu.

Pentru a explica forma Brodnik în loc de Bran + ik, mai observ un lucru.

Nu e exclus ca Slavii vecini, auzind acest nume, să-l fi confundat cu bulgarul (vechiul slav): Brodnica = vrăjitoare, *care a căzut în credințe deșarte*, nume ce se da bogomililor [1]. Aceasta mi se pare cu atît mai probabil, cu cît la Romîni — după cum se știe — bogomilismul a fost foarte răspîndit.

Trecerea lui vranik în Vrancea se explică fără greutate. În plural, *k* de la sfîrșit încă în vechea slavă (dar se poate tot așa de bine și în limba romînă) s'a schimbat înnainte de *i* în č, precum în *vlaki* = *vlači* (cfr. Miklosich, *Vergl. Lautlehre der slav. Sprachen*, p. 256). Astfel în pl. era: *vranici*, din care s'a născut românescul *vranci*, precum din *vecinic* a resultat *veșnic*, și din *Vranicia* (Brodnikia) *Vrancea*.

Dacă nu e greșită în chiar temelia ei această ipotesă, atunci se ridică vălul de pe trecutul celei mai vechi organisații de Stat, adeverită la Romîni prin documente.

Apărătorii trecătorilor au jucat rol impotrtan în toate timpurile.

Încă înnainte de venirea Maghiarilor grupul de Romîni și la început și Slavi din munții Vrancii a trebuit să formeze o unitate politică, a cării însemnătate a mers crescînd cu înmulțirea populației. Regii maghiari, după cucerirea Transilvaniei, vor fi lăsat Romînilor de la granițe rolul militar și împreună cu acela și autonomia de care se bucurau, în frunte cu cnejii și voevozii lor.

Înmulțindu-se, locuitorii de la trecători au coborît în văile

[1] Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 105.

www.dacoromanica.ro

din spre Răsărit, formînd un stătuleț, de care vecinii trebuiau să țină samă, căci Brodnicii încep a juca un rol între ei. În acest timp apar în istorie, neatîrnați de regii maghiari și în legături de prietenie cu Cumanii (1147 și 1186).

La acești locuitori din apropierea trecătorilor, Brodnici sau Vrînceni, se rapoartă și acel renumit pasagiu din Cinnamus (*Epitome*, ed. Bonn, p. 260. citat la Xenopol, *Teoria lui Rösler*, p. 117), unde se zice: „El (Manuil Commenul) trimise pe Alexios cu o mare armată contra Dunării, prefăcîndu-se că ar voi să lovească pe Unguri iarăși prin locurile obișnuite. Leon Batatzes, cu o armată tot așa de puternică, care număra mai ales un număr însemnat de Valahi, cari se zic a fi colonie italică, a fost trimis pentru a cădea asupra Ungurilor din o altă parte, de spre Marea Neagră, pe unde ei nu fuseseră loviți".

Lovirea — după cum susține Xenopol — s'a întîmplat deci din spre Moldova prin trecătorile Carpaților (poate Oituz), deci tocmai prin țara Brodnicilor. Această stire importantă ni arată cum Romînii știu să se folosească de prilejul ce li se oferă de a se ridica împotriva dușmanului cotropitor, care în cursul unui veac și jumătate cuprinsese Transilvania, silindu-i să-și caute o patrie neatîrnată pe coborîșurile ostice ale Carpaților.

Alianța Brodnicilor cu Asăneștii, despre care amintesc cronicarii bizantini, va fi fost de folos celor d'intăiu tot împotriva Ungurilor. În războaiele pe care le poartă Ioniță în contra lui Emeric, regele Ungariei, Cumanii năvălesc (1202) în Ungaria, prădînd-o îngrozitor. La astfel de incursiuni vor fi luat parte de sigur și Romînii.

Situația devine nefavorabilă pentru Brodnici, ca și pentru Cumani, cînd moare Ioanițiu și se suie pe tronul balcanic un urmaș mai slab: Borilă. În contra acestuia se ridică o coaliție puternică. Borilă abia-și mai poate apăra țara pe trei fronturi: în Macedonia și Tracia față de Latinii din Constantinopol, la Vest față de Sîrbi și la Dunăre față de Unguri (1211-1212).

Andreiu al II-lea, regele Ungariei, află acum potrivit momentul de-a păși împotriva Brodnicilor și Cumanilor, cînd aceștia nu mai puteau conta pe ajutorul Asăneștilor din Sudul Dunării, și de-a întinde prin cuceriri influența regatului său spre Sud și Ost de Carpați. Acest scop aveau să-l servească Cavalerii Teutoni

www.dacoromanica.ro

chemați în Țara Bîrsei. Și munca acestor oameni harnici și viteji n'a rămas fără resultat.

Țara Brodnicilor și o parte din Cumania prin Cavalerii Teutoni a ajuns supt dominația regelui maghiar („quae in magna parte nostro dominio antea subiacebant", scrisoarea lui Béla al IV-lea, 1254).

Între Andreiu al II-lea și Cavalerii Teutoni izbucnește o ceartă, care s'a sfîrșit cu alungarea acestor din urmă de pe teritoriul Ungariei.

Se pare că această împrejurare a îndemnat pe Romîni să caute a se rupe din nou de Ungaria, căci această explicare se poate da alianței Voevodului Ploschinia cu Tatarii în lupta de la Calca (1224).

Tatarii însă n'au năvălit atunci în Cumania. Vestea cruzimii lor însă a îndemnat pe Cumani, vechi prieteni și vecini ai Brodnicilor, să caute sprijinul regatului ungar și poate tocmai pentru a-l obținea ei cer primirea în sinul Bisericii romano-catolice.

Papa împuternicește pe arhiepiscopul din Gran să predice, nu numai în Cumania, ci și „in terra illa vicina" „Brodnic".

Astfel a luat ființă episcopatul cuman, care cuprindea în sine și Vrancea — și care însemna prelungirea influenței ungurești până la năvălirea Tatarilor. La Romînii de aici se referă știrea din documentul de la 1234 (Hurmuzaki, I, p. 132) cu privire la acei «Walati», cari toate tainele le primesc de la niște pseudo-episcopi, și nu de la episcopul Cumaniei. Ba și mai mult: Ungurii și Sașii cari petrec între ei se fac una (în ce privește credința) cu acei Walati, spre rușinea și scandalul creștinătății.

Uraganul tătăresc pune capăt episcopatului cuman și cu el și dominațiunii maghiare în aceste părți. Scrisoarea lui Béla al IV-lea, de la 1254, vorbește despre Cumani și Brodnici (înșirați ca țară deosebită alături de Rusia (Ruthenia) și Bulgaria), ca despre State tributare Tatarilor și dușmane regatului ungar. Considerînd episodul de la Calca, nu se pare exclus că Romînii brodnici s'au supus de bună voie Tatarilor cu anumite condiții (tributarios se constituerunt).

Cîtă vreme au fost Brodnicii birnici Tatarilor și cum — scăpînd de aceștia — s'au unit probabil cu Voevodul de la Baia, în lipsa de documente nu putem ști (vezi și N. Iorga, *Vrancea și Vrîncenii*, pp. 16-18).

www.dacoromanica.ro

Resultă deci din cele de mai sus că Vrancea, adeverită mai tărziu ca teritoriu autonom înlăuntrul Moldovei, cu libertăţile şi datinile sale vechi, e „Brodnicia“ din veacul al XII-lea şi XIII-lea.

Dacă ipotesa aceasta nu e greşită, atunci trecutul celei mai vechi organisaţii de Stat a Romînilor se poate urmări — în trăsături palide, firește, — din veacul al XII-lea, până în veacul al XIX-lea.

Victor Motogna

Tot în chestia etimologiei „Dunării”.

D. V. Pîrvan[1] crede că numele epihoric al Dunării e din de toţi acceptatul Δουνα şi un sufix indigen: ρις. Existenţa acestui sufix o deduce din următoarele nume de rîuri păstrate la Herodot şi aiurea: Ὑπάκυρις, Μάρις, Ἄραρος, Νάπαρις.

Admiterea sufixului ρις la formarea numelor de rîuri pe teritoriul locuit odinioară de Sciţi şi mai tărziu de Daci nu mi se pare întemeiată cu exemplele citate.

În ce priveşte *Naparis* şi *Danapris* nu avem a face cu compoziţiile Napa+ris şi Danap+ris, ci: Na+paris şi Dana+pris, în care partea a doua a cuvîntului paris, peris, pe care Schafarik l-a adus în legătură cu albanesul *përëu* şi romînescul *părău*, derivat din aceiaşi tulpină cu: rivus; cf. ῥέω (Schafarik, *Slavische Alterthümer*, I, p. 502).

În *Maris r* face parte integrantă din tulpina cuvîntului şi cel mult *is* e sufix. În ce priveşte Ὑπάκυρις, necunoscîndu-i etimologia, nu cutez să mă pronunţ. Presupunerea că Ἄραρος ar fi o greşeală în loc de: Ἄραρις trage şi mai puţin în cumpănă. Astfel existenţa sufixului *ris* rămîne îndoielnică.

Afară de aceasta, exemple ni arată că Romanii au latinisat numirile de rîuri terminate în *is*, alăturîndu-se sufixul *ius*, d. p. Marisius, Samisius, Crisius, căci numai aşa putem explica pe: *Mureş*, *Someş*, *Criş*, iar altora li-au dat forma latină cu terminaţiunea in-*er*: Danaster, Danaper, Ister (în loc de Danastrus, Danapris). Numai *Dunaris* să fi fost o excepţie (cf. Danuv-ius) ?.

Victor Motogna

[1] *Revista istorică*, an. 1921, n-le 10-12, p. 246.

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

G. Bogdan-Duică, *Viața și opera întâiului țerănist rcmîn, Ion Ionescu* de la *Brad (1818—1891)*, Craiova 1922.

Lucrarea, întinsă și plină de lucruri noi, are o tendință politică (de aceia i se și spune „Istoria țerănismului", volumul I-iu), ceia ce n'o împiedecă de a fi, prin marele număr de amănunte, foarte folositoare. Se presintă foarte pe larg lucrările comisiei proprietății din 1848. Cărțile de specialitate sînt presintate cu oarecare amănunte. Se aduc ca analise resumatele ideilor cuprinse în revista lui I. Ionescu. La urmă, părți din opera lui.

Activitatea consecventă a ermitului de la Brad pentru împroprietărirea de drept nu poate fi însă subsumată supt anacronicul termin de țerănism. E un om de meșteșug trăgîud conclusii economice și sociale indispensabile.

* * *

D. Georg Pfeilschitter (profesor la Universitatea din München), *Die St.-Blasianische Germania Sacra, ein Beitrag zur Historiographie des 18. Jahrhunderts.*

Autorul dă știri despre materialul, pierdut azi, care trebuia să servească spre a se redacta o operă pentru Biserica germană care ar corespunde vestitei „Gallia Sacra" a Benedictinilor francesi. Încă din secolul al XVI-lea Gaspar Bruschius se gîndise la o lucrare de acest fel. Lucrări speciale au urmat. «Germania Sacra» a lui Bucelin a putut fi însă dusă la capăt, în secolul al XVII-lea (modelul era *Italia Sacra* a lui Ughelli, din aceiași epocă). Lui F. Peter i se datorește o *Suevia ecclesiastica*. O lucrare în limba francesă, mergînd până la 1720, se tipărește apoi la Bruxelles. Iesuitul Hansizius dă tot atunci (de la 1715) o lucrare latină, bine facută. Cunoscutul istoric Gatterer s'a gîndit și el la o „Germania Sacra medii aevi", dar n'a putut realisa un plan prea vast.

Sankt-Blasianii au luat apoi asupră-li această împovărătoare moștenire. Acești călugări eruditi din Schwarzwald erau supt influența manifestă a Benedictinilor francesi de la St. Maur. Șeful lor, Martin Gerbert, scrie în limba francesă, la 1780, despre proiectul lor (p. 57). La desființarea Iesuiților fusese vorba chiar ca ei să iea asupră-și *Vitae Sanctorum* ale Bollandiștilor din

www.dacoromanica.ro

Anvers (pp. 62-3). Prospectul «Germaniei Sacre» e din 1783: era să se cuprindă și Scandinavia, Elveția, Polonia, Rusia, Livonia, Belgia austriacă și chiar Flandra francesă (p. 74). De Ungaria nu e vorba. Extrase de scrisori lămuresc asupra adunării și alegerii materialului. Sistemul iosefin împiedecă însă greaua lucrare, prin persecutarea și a acestei mănăstiri de învățați. Apoi se adaugă amenințările Revoluției francese.

Încă din August 1789 se observă mișcări în Sudul Badenului actual, mai ales la supușii mănăstirilor. Gerbert prevede la 1791 «ruinele regatelor»: în Germania de Sud-Vest se gătia o «republică suabo-alemană» (pp. 146-7). Unul din Sankt-Blasieni, Buss, profesor la Freiburg-in-Breisgau, trece ca laic la revoluționari (p. 147). În Maiu 1793 Gerbert moare, lăsînd și un *Codex diplomaticus Alemanniae*. La 1796 călugării se temeau ca Francesii să nu distrugă și să nu măcelărească (pp. 149-50). Abia cinci volume de izvoare se putură publică; din opera propriu-zisă apare numai începutul. În curînd mănăstirea fu secularisată (1806).

De la 1908 planul a fost reluat. N. I.

CRONICĂ

Originea artei bizantine

Revirimentul care s'a produs, de la Krumbacher încoace, în favoarea Bizanțului și a civilisației ce represintă el, a adus cu sine și o serie de cercetări cu privire la una din manifestările caracteristice ale acestei civilisații: arta bizantină. Prin campanii de săpături arheologice, prin studiarea în amănunțimi a resturilor acestei arte (monumente arhitectonice, mosaicuri, miniaturi, etc.) s'a ajuns, nu numai la o cunoaștere mai exactă a caracterului ei, dar și la o explicare total deosebită de cea anterioară în ce privește problema originilor. Într'adevăr, învățații cari s'au ocupat cu această chestiune admiteau, în linii generale, o influență preponderantă de „*artă romană imperială*“ la basa artei creștine și deci și a celei bizantine[1]. Unii ca

[1] S'ar putea da chiar mai exact, pentru epoca originilor, numele de „artă orientală creștină“, în loc de „artă bizantină“.

www.dacoromanica.ro

Wickhoff („Die Wiener Genesis") și într'o oarecare măsură și Riegl („Die Spätrömische Kunstindustrie), credeau că în primele două secole ale Imperiului s'a format în Occident o artă specific romană care s'a răspîndit apoi în mod uniform în tot Imperiul, alcătuind fundamentul pe care se va ridica, în sec. IV și V, arta creștină. Alții, cum e Kraus („Geschichte der christlichen Kunst"), admițînd o influență orientală pentru primele secole, credeau totuși că, după ce noua religie a fost recunoscută de Stat, centrul de greutate s'a mutat la Roma, aceasta impunînd «tipurile» și stilul artei noi. Importanța care s'a dat Romei era în definitiv explicabilă prin prestigiul de care s'a bucurat vechea Capitală a Imperiului, prin numărul mare de monumente păstrate aici și mai ales prin lipsa de cunoaștere a acelui Orient îndepărtat și quasi-barbar.

A venit însă un moment cînd, prin săpături și cercetări la fața locului, acest Orient s'a arătat în adevărata sa lumină. Și s'a constatat atunci că între formele artei de început creștine și acelea găsite pe întregul ținut răsăritean de influență elenistică: Siria, Egipt, Asia-Mică, erau asămănări izbitoare. Acest lucru l-a observat Ainalov în studiul său «Originile elenistice ale artei bizantine», arătînd mai ales influența stilului *„pitoresc"* alexandrin în pictura și miniatura bizantină. În același timp Strzygowski, în cartea sa „Orient oder Rom", revendica pentru acest Orient ceia ce se atribuise până atunci Romei. El arăta că monumentele acestui Răsărit nu au nicio legătură cu arta romană, ci, din contra, formează o creație aparte, caracteristică prin tendința către ornamentarea cît mai bogată și prin tratarea cît mai realistă a subiectelor. Aceste monumente aparțineau curentului de artă elenistic, avînd altoite o sumă de elemente orientale, locale. În marile orașe elenistice din Răsărit, dar în special în cele trei centre importante : Alexandria, Antiohia, Efesul, se produce în primele trei secole ale erei creștine curentul artistic care va sta la originea artei bizantine.

Această teorie, potrivit căreia Orientul joacă rolul de căpetenie în formarea artei bizantine, Strzygowski a desvoltat o și îmbogățit-o treptat printr'o serie de lucrări, atît de amănunt, cît și de privire generală. În „Kleinasien, ein Neuland der Kunstgeschichte", el arată importanța artistică a centrelor elenistice din această provincie; în „Koptische Kunst" și „Hellenistische und

www.dacoromanica.ro

Koptische Kunst in Alexandrien" se arată materialul de artă din aceste regiuni africane, precum și rolul de transmițătoare a unor forme orientale pe care l-a avut Alexandria în domeniul artelor plastice. „Mschatta" tratează problema bolții la monumentele vechi creștine, arătînd totdeodată și importanța artistică pe care o presintă această așezare elenistică, din regiunile — azi pustii — ale Siriei. În «Amida» se reiea problema bolții, făcîndu-se istoricul acestei chestiuni și se desvoltă în același timp și problema curentului de ornamentație, pusă încă din «Mschatta». În sfîrșit, în ultima sa lucrare din 1920, intitulată „*Ursprung der christlichen Kirchenkunst*", el împinge și mai departe spre Răsărit cercul cercetărilor sale, cuprinzînd în el și Armenia, Mesopotamia și Iranul și arătînd importanța acestor regiuni pentru originea artei bisericești creștine.

Din 1892, cînd publica în «Byzantinische Zeitschrift» articolul său «Die byzantinische Kunst», prin care constata starea de atunci a cercetărilor privitoare la acest domeniu, și pînă la ultimul studiu numit mai sus, Strzygowski, printr'o muncă continuă, ce face din el un model de urmărire perseverentă a unei probleme științifice, și-a desvoltat și îmbogățit teoria cu privire la originea artei bizantine. Ea este astăzi admisă, în linii generale, de toți cercetătorii. Charles Diehl, în „Manuel d'art byzantin", Dalton, în «Byzantine art», Kaufmann, în „Handbuch der christlichen Archäologie", Toesca, în «Storia dell' arte italiana,» Wulf, în „Altchristliche und byzantinische Kunst", Millet, în „Art byzantin" (din «Histoire de l'art», de supt conducerea lui André Michel), cu toții admit influența preponderantă a Răsăritului în formarea artei bizantine. Potrivit acestei teorii, vom expune mai jos, în resumat, chestiunea originilor artei bizantine.

Mai întăiu o întrebare: Ce se înțelege prin arta bizantină? Un răspuns ar fi acesta: arta creștină care se desvoltă pe întreg teritoriul Imperiului de Răsărit bizantin (cu radiațiuni și în afara lui), avînd însă o înflorire mai puternică în Capitala acestui Imperiu, Bizanțul. Desvoltarea aceasta pe un teritoriu așa de întins implică însă în mod fatal folosirea diferitelor influențe locale, născute pe fondul comun elenistic din acest Imperiu. Așa încît vom avea în arta bizantină, așa cum o găsim fixată în monumentele și creațiunile artistice ale secolului al VI-lea, aceste influențe locale. Armonisarea și contopirea lor se

www.dacoromanica.ro

va face în deosebi în marile centre orășenești, dar mai ales în Bizanț, care avea și maximum de mijloace materiale. Putem deosebi aceste influențe — din a căror contopire cu alte elemente va resulta arta bizantină — după regiunile în care ele ieau naștere. Vor fi deci influențe siriene, asiriene, egiptene, din Asia Mică. Fiecare va aduce anumite motive și tipuri artistice, o anumită tehnică, un anumit fel de înțelegere și redare prin artă a lumii încunjurătoare

Din regiunile mesopotamice ale Siriei arta bizantină a luat întrebuințarea în ornamentație a smaltului, care ajunge în aceste părți la o desvoltare cu totul înnaintată. Faptul e foarte explicabil cînd ne gîndim că aproape singurul material de construcție în acele regiuni lutoase, fără piatră multă, îl constituie cărămida. Dar această cărămidă, pentru a produce un efect estetic, are nevoie de o acoperire exterioară. Și această acoperire a fost aici smaltul. Se făceau cărămizi smălțuite, discuri smălțuite, formînd frize întregi care ocoliau clădirea. De la Asirieni, întrebuințarea acestor ornamente a trecut în arta bizantină, răspîndindu-se în tot Imperiul și ajungînd, tărziu, pănă și în părțile noastre, în bisericile lui Ștefan din Moldova.

Siria, și prin aceasta înțeleg nu numai vechea Sirie de la Nord, ci și Palestina cu Fenicia, a dat, la rîndul ei, două elemente care vor juca un rol de frunte în desvoltarea ulterioară a artei bizantine: 1) *concepția sa de decorațiune sculptată*, 2) *principiile iconografiei sale.* În ce privește decorația sculptată, se constată aici în Siria o schimbare profundă în însuși spiritul și rațiunea de fi a acestei arte. În timp ce, în arhitectura clasică, ea rămînea subordonată armoniei generale a liniilor, acum ornamentarea sceptată există *prin ea însăși* și *pentru ea însăși.* Suprafețe întregi sînt acoperite cu o dantelă sau broderie fină de decorație de aceasta sculptată adînc în piatră, care se întinde ca un adevărat covor pe părți întregi de clădire. Așa e casul la Mschatta, la basilica octogonală de acolo, și același lucru îl vom găsi la bisericile din Constantinopol și Salonic. — Cît despre iconografie, atît Ainalov, în studiul amintit, cît și Strzygowski, au arătat că în evangheliarele siriene se găsesc cele mai vechi compoziții religioase (Botezul, Răstignirea, Învierea, Înnălțarea Domnului), devenite mai tărziu aceleași ca în arta bizantină și că aceste compoziții religioase au ca proto-

www.dacoromanica.ro

tipuri mosaicurile care împodobiau bisericile și sanctuarele cele mai importante ale Palestinei. Iconografia bizantină are profunde rădăcini în aceste regiuni siro-palestiniene.

Din ținutul alăturat, cu care Siria a avut atîtea legături, din Egipt, arta bizantină a luat o sumă de elemente în mai toate domeniile artistice. Și faptul e foarte explicabil prin strălucirea la care ajunsese celebrul oraș elenistic Alexandria. Se desvoltaseră aici, în jurul Curții pompoase a Ptolomeilor, pe lîngă pictură și ornamentare polichromă — mosaic, incrustație de pietre și materii prețioase —, și o sumă de arte «minore», de miniatură: gliptica, toreutica, săpatul fildeșului, etc. Pictura în cele două genuri ale ei: pictura pitorească „de genre" și portretul, a exercitat o mare influență asupra Bizanțului. O sumă de mosaicuri din bisericile bizantine, cum sînt acelea de la Sf. Constanța din Roma, unde e represintat alegoric Nilul, acelea de la Sf. Gheorghe din Salonic, din Baptisteriul Ortodocșilor din Ravena sau în sfîrșit de la Sf. Ștefan din Gaza, arată, în mod clar, după cum a dovedit Ainalov, influența alexandrină. Dar nu numai motivele, ci chiar și tehnica și întrebuințarea așa de deasă a acestui fel de ornament — mosaicul — sînt de origine egipteană. În ce privește portretul pe care descoperirile de la Faium ni-l arată tratat așa de realist, de individualist — de altfel ca toată mișcarea de artă, elenistică —, el a înrîurit de asemenea adînc asupra creațiilor de acest gen bizantin. Același Ainalov a arătat că trăsăturile esențiale ale portretelor egiptene și procedeurile speciale de execuție ale acestora se regăsesc, fie în icoanele pictate în encaustică din Sinai, fie în mosaicurile care la Ravenna și la Sinai represintă chipuri de Părinți ai Bisericii, fie în sfîrșit în sticlele acelea cu efigii pictate, dintre care una se găsește în Museul din Brescia.

Trebuie să adăugăm, pe lîngă aceasta, toată arta de miniatură a manuscriselor care, de origine din Egiptul faraonic, a fost dusă mai departe în epoca elenistică, supt Ptolomei. Bizantinii o vor folosi cu predilecție, producînd adevărate monumente de fineță în acestă direcție (ms. Dioscoride din Viena, ms. Nicandru din Paris). Se mai adaugă apoi împrumuturile făcute de arta bizantină de la Alexandrini în gliptică, toreutică, lucrarea fildeșului, *în țesături*. Toate acestea la un loc ne arată cît de puternică și multiplă a fost influența artistică pe

www.dacoromanica.ro

care a exercitat-o Egiptul, în special Alexandria, asupra artei bizantine.

Asia-Mică, a cării importanță pentru înțelegerea originilor artei bizantine au arătat-o Choisy și Strzygowski, și-a cerut și iea partea ei de influență. Dacă, în ce privește o parte din iconografia bizantină, rolul Asiei Mici e controversat încă, apoi e sigur că acestor regiuni li se datorește accentuarea stilului *istoric* în pictura bizantină, — spre deosebire de stilul pitoresc alexandrin. De asemenea e sigur că această Asie Mică a dat și tipul basilicei cu cupolă (boltă), care a avut apoi o așa de mare desvoltare în arta bizantină, devenind — alături de ornamentația bogată, polichromă — una din trăsăturile caracteristice ale ei.

Resumînd cele spuse mai sus, se constată așa dar că în aceia ce numim *artă bizantină*, Orientul și-a avut o foarte însemnată parte de contribuție, în toate domeniile. Dar aceasta nu înseamnă că nu s'au luat elemente și din arta romană și greacă. Meșteșugul de clădire, cu cărămidă bine arsă și cu mortar cum nu se mai găsește azi, l-au dat Romanii, cei mai solizi arhitecți din cîți a avut lumea. Iar Grecii au dat meșteșugul de a săpa în marmură și piatră tare și un anumit simț de proporție și eleganță.

Și astfel, luîndu-se și dintr'o parte și dintr'alta, armonisîndu-se motive, forme și procedee din ținuturi cu străvechi tradiții culturale și artistice, s'a ajuns la acea unitate monumentală și rafinată, puțin cam rigidă, care e arta bizantină. Rolul de armonisator al acestor elemente deosebite l-au avut în genere, cum am spus, orașele mari, bogate în mijloace materiale și cu o cultură artistică superioară. Și, dintre acestea, în primul rînd, Bizanțul. Capitală a Imperiului de Răsărit, dominînd trecerea dintre lumea europeană și asiatică și neavînd un trecut important care să-l încătușeze, el a putut primi aceia ce-i aduceau civilisațiile cele mai deosebite. Niciun teren nu era mai potrivit pentru a putea combina tradițiunile deosebite ale civilisațiilor Greciei și Orientului în acelaș timp cu metodele și procedeele care-i veniau din lumea persană și elenistică. Și, dacă, după cum spune Strzygowski, arta bizantină s'a pregătit în Alexandria, Antiohia și Efes, dacă a crescut în anumite centre elenistice, în Antiohia în special, nu-i mai puțin adevărat că în Constantinopol, în

www.dacoromanica.ro

sec. V și VI, ea va atinge maximum desvoltării, ajungînd la o deplină unitate. De aici ea își va exercita apoi, în viitor, influența în toate părțile lumii creștine, ajungînd de o potrivă și în Nordul înghețat al Rusiei și în Apus, în Italia, Franța, Germania și pe coastele pline de soare ale Africei.

C. C. Giurescu.

* * *

Dacoromania, anuariul de la Cluj al „Museului limbii romîne", e o publicație deosebit de importantă. Am vorbit și aiurea despre studiul d-lui V Grecu asupra lui „Erotocrit". — D. Sextil Pușcariu tratează despre onomatopeile în românește (în Moldova-de-sus cîntecul pitpalacului se zice: «pătpăduchi», nu «prindpăduchi»; «zumzet» l-am întrebuințat în prosă eu, crezînd că astfel creez cuvîntul: nu-l știam din Coșbuc; găina cîrcîie, nu „cărcăe"). — În articolul d-lui N. Drăganu despre *tîmpa* observ că „tîmpănar" e *tympanarius*, acel care cîntă din „tîmpene", din „timpane". Foarte adevărată observația că „Ungurii au ajuus la Brașov după și prin Sași", dovedită și prin numele maghiar al Tîmpei: Czenk după Zinke săsesc. — Tot d. Drăganu se ocupă de numele Chicera (principiul d-lui O. Densusianu al împrumutului direct din albanesă mai e oare de admis?). Chiciură înseamnă brumă, mai ales pe haine, în moldovenește. Interesante observațiile lui Hasdeu și ale d-lui Densusianu despre împrumutarea de Unguri din românește a cuvîntului *mal* cu sens de munte. La Abrud se observă cu dreptate că greșit a înlăturat Academia Romînă numele de localități din «Dicționariul» ei. Extrem de interesante sînt observațiile, care se potrivesc cu alte etimologii grecești sau dacico-grecești, asupra sensului lui Abrud-Obrud: dacă Hasdeu a adus însă în paralelă pe Abrutum din Moesia cu lupta lui Decius contra Goților, trebuie să amintim pe Abrytos. Acel sunet dacic care se putea interpreta și *a* și *o* poate fi la originea diftongului romîn *oa*. Folositoare și lista cuvintelor maghiare în românește, pentru singura literă *a*: de la *armăsar* păstoresc, la *agud*, *ardeiu*, din domeniul agriculturii, la *arniciu*, din al țesutului, *la afurisenie* (dar grecescul ἀφορίζω?), din al religiei. De sigur că „numele topice sînt mai conservative în privința desvoltării fonetice decît cele comune": e față de dînsele o intervenție inhibitivă a voinții ca în cuvintele socotite ca magice din descîntece. Potrivirea

www.dacoromanica.ro

Abrudului cu Agiud, Șamșud, Aiud, pe care o presintam altădată, trebuie părăsită chiar după mărturia Ungurilor. Cu privire la Bîrsa (și aici Ungurii fac ca prin ungurește să treacă la noi numele dacice...), oaia bîrsană vine de la Bîrsa (celelalte nume de oi: țurcană, stogoșă, pîrnaie, mestrugană etc., nu vin de la locuri) ori ambele vin de la același depărtat sens comun?

La articolul d-lui Silviu Dragomir observăm că *jupa* bănățeană e adusă de Sîrbi, iar Jupănești, Jupani (același lucru) vine de la moșul satului, Jupan. Jupa slavă echivalează ea totdeauna cu o vale? Nu cred că Scaunele au înlocuit jupele străine, ci că ici și colo s'a încercat în Scaune, fără succes, strecurarea jupei. Jupanii din documente au venit odată cu cancelaria slavă. Asămănarea demnitarilor munteni și a celor croați nu-mi pare a putea duce la conclusii istorice, cu toată opinia contrară a lui Jireček (v. și inscripția «tesaurului lui Attila», presintat de Hampel, *Altertümer frühen Mittelalters in Ungarn, ibid.*, p. 198): împrumutul nostru direct de la Franci nu e de admis. Jitari se află și în Moldova. Interesant actul bănățean despre crainici din Csánki (pp. 151-2): un nou dregător romîn arhaic se desface din el cu atribuțiile lui, care nu sînt de a „crăinici", ci vin de la calitatea de șef de crainā. Foarte dreaptă constatarea caracterului de locuință statornică al Banatului (pp. 155-6). *Gradul* slav, cetatea, e o copie a celor de lemn carolingieni. D. Dragomir li adauge ca element defensiv *prisăcile*.— În articolul despre vocativul *le* al d-lui Capidan relevez aserțiunea lui Thallóczy, în *Illyrisch-Albanische Forschungen*, că „așezarea slavă din Friul până în alpii dinarici și la Șardag a găsit pe păstorii romîni", un Radul apărînd în 1170-80 până la Tagliamento (p. 196). Budmani constată elemente vlahe în ragusana actuală (coapsă, tîmple, față, lac) (p. 199). — Balada sîrbească a căsătoriei lui «Radulbeg», Vodă-Radu, cu fata lui Ivan Cernoievici din Muntenegru (p. 202) pare a reda un fapt istoric: ea ar fi fost soția lui Radu-cel-Mare. Rolul lui Mihai Viteazul în «desrobirea Albei Bulgarii» apare într'un cîntec din *Sbornicul* bulgar, XI, p. 28 (v. p. 206); se spune și „Țara-Românească" *(Romaniia)*. Teoria d-lui Weigand, care ni iea numele în *ul* și *escul* pentru a le face bulgărești, e pe atît de ridiculă, pe cît de interesată.

D. V. Bogrea aduce paralèle grecești, slave, francese pentru numele de localități după «moș». El dă o nouă serie de nume

www.dacoromanica.ro

în *ută* (p. 212). „Ducărinții“ din Documentele Aman trebuie să fie o rea cetire a mea pentru «Dunărinții». Cîteva nume luate de la Unguri (și Pîngărații, de fapt Pîngărați, Ponkrátz), p. 219.

Moldovenii zic (pp. 231-2) a îmbodoli. Verbul *a scormoni*, de la *cormana* plugului, e adaus la tesaurul de termini împrumutați vieții agricole (mai sîntem noi un popor exlusiv păstoresc?), *a sprijini* vine de la *prăjina* proptelei. După d. Giuglea, *cîrlan* e *carnalis* (d-sa observă că și *făt* era la început cuvînt pastoral). Se mai adaugă la fondul latin: *a pierseca (persecare)*, *rutes (rursum)*, *a ușta (oscitare)*. D. Bogrea se pronunță pentru *sat* din *fossatum*, direct, fără amestec «albanes»; argumentele sale, uimitor de bogate, sînt luate din cîmpul tuturor limbilor. La cuvintele latine d-sa adauge: *aret (halitus)*, *berc (brevi coda)*, *fiulă (fibula)*, *flam (flabum)*, *a împătra (impetrare)*, *sugrunde (subgrunda)*, *uib (obrius)* (apoi și cîteva grecești-tărzii sau și țigano-grecești); cîteva vechi (ca *proor*, πρόωρος). De la d. Bogrea și o sumă de elemente ungurești și orientale (nume omenești, multe).

La d. Drăganu „cince“ — *cimex*, plosniță, apoi *cunoștinte* și *creștiinte*, a *îmbăgina* de la *ambages*, *premitariu*, πραγματάρης, *utrinde*, *zo te cuște (Deus te constet)*. La d. Lacea *a decure* («decurînd»), a decurge.

Reținem declarația d-lui Sextil Pușcariu: „Este aproape un curent printre filologii cari se ocupă cu studiul limbilor balcanice, că, ori de cîte ori dau de cîte un cuvînt cu origine necunoscută, dar care este același la unele sau toate limbile balcanice, să admită că sînt de proveniență slavă, albanesă sau chiar greacă, însă numai românească nu“ (p. 331). Dar se arată, ceia ce e de mare interes pentru chestia împrumuturilor culturale, că numai sensul de carte-hîrtie și *liber* vine la Balcanici de la Romîni.

Se descrie un nou exemplar complect din Evangheliariul lui Coresi, pe lîngă cel descris de d. Mario Roques (*Romania*, XXXVI, p. 429 și urm.): în el sînt și două foi ale «Tîlcului» din 1564 («o mitropol», notița manuscriptă, e: «ot Mitropolie»). Se dovedește, printr'o notiță despre contele Vass, ca și prin declarația însăși a autorului, că «Economia» de la 1806 nu e de Petru Maior, ci de Șincai (p. 348; v. și p. 559). Se arată că Radu Mănicescu n'a făcut decît să copie *Evangheliariul*. D. Drăganu arată și care e epoca fragmentului Martian pe care-l dădusem în *Analele Academiei Române*, XXVIII, p. 99-115. D. Giuglea

www.dacoromanica.ro

a găsit o Cazanie prefăcută în românește, la 1682, de un anonim preot rus după un original rusesc.

Despre lucrarea lui Walter Domaschke am dat o recensie în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale". D. Sextil Pușcariu observă că forma plugului nostru e latină și că datina plugușorului e din fondul de tradiții latin. Dispariția lui «arât» pentru plug (la Aromîni se păstrează terminul) e explicată prin nevoia de a se evita confusia cu participiul trecut al verbului *a ara* (pp. 404-5). Critica tendinței de a ne înfățișa ca pe niște ciobani barbari cerșind noțiuni de cultură de la Bulgari e făcută și aici (p. 406 și urm.). Și aici se înfierează obiceiul de a ni sustrage tot ceia ce în grupul de limbi din Europa sud-ostică este vădit romanic: e bine că filologii noștri încep a se desface dintr'o prea lungă sclăvie: aflăm că slaviști ca Berneker au prins și ei a ridica de pe capul nostru osînda (p. 410). *Puchi* nu se întrebuințează numai în Bucovina, ci în toată Moldova («a avea puchi la ochi»), iar puchiu — păduche e din graiul copilăresc. În Moldova cu siguranță se zice *flăcăraie* (flacără mare). — D. T. Capidan aduce înainte casul interesant al comunelor aromânești refăcute dăunăzi pe locuri pustii asupra cărora plutia însă un nume slav. Profesorul ceh Skok a observat în inscripțiile latine din Dalmația fenomene fonestice românești (vetranus, veri = velis, urdenare, ustiarius, di = dies, socrus, quod si = ca să, natus = nat, tata). — În darea de samă despre o carte privitoare la Retoromani se arată că biserică se află *și la aceștia (și la Sarzi;* v. și p. 471).—D. Pușcariu se ocupă din nou de serbători, latine de origine: Apă-Botează (Bobotează), etc. La numele ce sfinți din Vechiul Regat semnalăm: Sîn-Nicoară, biserica din Argeș. — D. Bogrea are dreptate: Gararăul din colinde e «Muntele Eleonului» în versiune slavă. — Dintr'un articol al d-lui Skok (recensat p. 521) se vede că și acum ciobanii din Dalmația numără oile românește.

* * *

În *Viața Agricolă*, XIII, no. 1, d. D. G. Chițoiu dă note asupra activității lui I. Ionescu (de la Brad), cunoscutul agronom și partisan al împroprietării din generația de la 1840. După biografia lui, se arată începuturile umile ale fiului de preot sătesc și ucenic de blănar.

* * *

www.dacoromanica.ro

În volumul tipărit la 1840 de dr. Heinrich Mayer, la Braunschweig, pentru comemorarea lui Gutenberg *(Gutenbergs Album)*, cu contribuții în toate limbile pământului, Romînii sînt reprezintați, după un text în letonă, prin această naivă bucată în cirilice, iscălită Dionisie Petrovici:

Cu scurtă viață omul aleargă către sfîrșit
Și, cînd ajunge la punte, toate el și-au părăsit;
După ducerea lui pierde aur, argint, avuții,
Mărirea numelui numai lasă omul în vecii.
Cînd în lumea colorată învecitul ne-au mînat,
Atunci el cu îndurată voie un înger ni-au dat,
Car' să ni arate calea către sînta sîntelor
Și la perfecția fiiației făcătoarea lumilor.
Îngerul acela mintea nu de rare ori ne-au dus
La mirare, și rădică pe om din negură sus.
Gutenberg el ni-au dat sămnul ce cu mintea s'au făcut
Cînd în veacuri năroiase veciînic fruct el au crescut.
Limbele era' ngropate, moarte erau științele,
Prejudecări, ruditatea și domniau puterile.
Însă negura au spart el ca un zău puternicit
S'au rîdicat pestă om și numele-și au învecit.

* * *

O foaie din Ardeal publică această notiță:

«Un antimis al lui Atanasie Anghel a descoperit păr. asesor de la Sibiiu, Mateiu Voileanu, în arhiva consistorială de acolo. Este un antimis dat la 1698 bisericii din Cetatea-de-Baltă, care poartă următoarea inscripție: «Jertfelnicul dumnezeiesc, peste care se obrișesc dumnezeeștile slujbe. Blagostovitu-sau și s'au sfințit de Preasfințitul Mitropolit Atanasie al Mitropoliei Belgradului și s'au dat... în zilele Măriei Sale Craiului Leopold, Iosif 1698» [1].

* * *

Dreptatea din Chișinău (1-iu Februar) are note ale d-lui Iustin Frățiman, în care se reproduce știrea, dată de maiorul von Raan (?), despre Chișinău în 1787—90. Casele cele mai bune, 300 la număr, sînt ruinate, ca și dughenile și șase sau șapte biserici.

* * *

[1] L-am descris exact in *Studii și documente*, XII, p. 297.

www.dacoromanica.ro

În *Transilvania*, n-le 10-12 din anul LII, d. G. Bogdan-Duică se ocupă de cumnatul lui Alecsandri, Costachi Rolla. Despre doctorul Eustatiu, tatăl lui, se puteau găsi ştiri în volumul X din colecţia Hurmuzaki: el funcţiona în 1819, pe vremea ciumei din Iaşi (pp. 57-8; casa lui, p. 156). La 1829 el dă o reţetă, păstrată (p. 559, nota 4). Era unul din cei doi efori ai tipografiei Cretanului Bernard la Iaşi (*Arhiva* din Iaşi, VII, p. 155). Legăturile lui Rolla ca student la München cu profesorul Thiersch se explică, în adevăr, prin amestecul acestuia în mişcarea grecească (v. tabla la *Istoria Statelor balcanice*).

Interesante statistice maramureşene (de d. Filipciuc). D. Al. Borza se ocupă de *Istoria naturii*, manuscrisă, a lui Şincai. E o *prelucrare* după Helmuth, plină de cuvinte populare şi de lămuriri despre Ardeal; credea în «scrumul de liliac ars» pentru tusă (p. 829). Un întins articol al d-lui N. Drăgan despre poesiile de şcolar ale lui Coşbuc. Cutare traducere din Freiligrath (p. 843) sau Kosegarton (p. 845), e superbă. «Pepelea din cenuşă» e o inspiraţie proprie. Sînt şi încercări metrice viguroase (pp. 856-7).

Cu o erudiţie deosebită păr. Meteş face istoria satului Giomalu şi publică însemnări de pe cărţile bisericii. O notă exactă despre descoperirea, de d. Andrei Bîrseanu, într'un manuscript maramureşean, a catehismului tipărit supt Vlădica Sava, în Ţara-Românească fiind Mitropolit Efrem, deci pe la 1560, şi a unei *Pravile* româneşti a lui Coresi.

* * *

În *Revista Moldovei*, d. M. Graur se ocupă de Rutenii colonisaţi în satele Siminicea, Flămînzi, Hlipiceni, Călăraşi şi Libertatea din judeţul Botoşani «Galaţeanca» pe care o joacă n'are nimic a face cu Galaţii, ci cu Galiţia. Sînt oameni muncitori, gospodari, dar nu curaţi, şi au năravul beţiei. Toţi declară însă că sînt «Moldoveni». Numele în *ciuc* şi în *schi* se adaugă la vechi tulpine româneşti. Au participat violent la mişcarea din 1907.

Tot acolo biografia profesorului de geografie Velea, mort de curînd.

Păr. Al. Simionescu îşi continuă studiul despre mănăstirea Vorona.

* * *

www.dacoromanica.ro

Calendarul *Glasul Bucovinei* pe 1922 e de execuție cu totul superioară. Cuprinde, pe lîngă articole de actualitate, conferința d-lui I. Nistor despre Neagoe Basarab (și d-sa admite părerea mea că Negrul-Vodă e de fapt „Neagul", Neagoe). D. Leca Morariu descrie un manuscript de fabule ale lui Isop.

Manuscrisul de „Isopie" pe care-l descrie d. Leca Morariu a fost *scris* la Voroneț de călugărul Ieronim Stoleriul în 1801. Forme ca fămeie, oao, luò, ohtă, mînule, blem, cuvinte ca «mangîri», «lighiu», «dulf», „breb", „trîmbotaș", „solonariu", etc., arată un original vechiu (începutul secolului al XVII-lea cel puțin). De remarcat și unele ilustrații naive.

* * *

D. Sever Zotta îmi comunică acest regest de document extrem de interesant pentru originea munteană a Hatmanului Balica.

București, 7089, 19 Maiu. Mihnea-Vodă judecă pe Radu Postelnicul și frații lui, Preda și Stroe, fiii lui Radu Buzescu Armaș, și pe fiii lui Dumitru Postelnic: Radul Postelnic și Badea Comis și Dragomir și «fiii lui Gherghina Pitariulŭ, pan Balica Hatmanulŭ și Radul Postelnicul» (în textul slav e românește: *Pitariul* și *Hatmanul*). (Pergament, în colecția d-lui M. Săulescu.)

* * *

Într'o notiță dată lui Napoleon de Talleyrand după victoria de la Ulm pentrŭ pacea cu Austria se spune că, luîndu-se lui Francisc I-iu alte provincii, i s'ar putea da compensații: „Où étaient placées ces compensations? Dans la vallée même du Danube, qui est le grand fleuve autrichien. Elles consistaient dans la Valachie, la Moldavie, la Bessarabie et la partie la plus septentrionale de la Bulgarie" (Mignet, *Notice historique sur le prince de Talleyrand*).

* * *

În *Cultura creștină* pe Decembre o scrisoare a Banului Mihai Ghica, mulțămind, la 1836, episcopului Samuil Vulcan de la Oradea-Mare pentru trimeterea de cărți destinate Colegiului St. Sava.

De semnalat și nota din „Ephemerides vindobonenses" pe 1776 despre visitațiile canonice și meritele episcopului Grigorie Maior din Blaj.

* * *

www.dacoromanica.ro

O piatră de mormînt publicată în *Kyrkor i Kallands rad* din Stockholm (p. 4) e absolut așa ornată în stil roman la mormîntul lui Ștefan fiul lui Alexandru din mănăstirea Neamțului. Tot așa figurile de la pp. 45, 74, 127, 128. Zugrăveala de plafond pe p. 36 e ca la Potlogi și la Fundenii Doamnei. Absolut bizantine sînt chipurile de pe p. 70. V. și cele de la p. 74 (biserica din Odensala).

* * *

Note despre «villae olachales» din Maramureș, Bereg și Ung în *Cultura creștină*, X, 10-11, de păr. Tășiedanu. Asupra relațiilor episcopului Samuil Vulcan cu neuniții, între alții Moise Nicoară, vorbește păr. Iacob Radu. Tot acolo note, de păr. I. Boroș, despre catolicism în Banat (și după inedite).

În *Patria*, IV, n-le 52 și urm., d. Ștefan Meteș, dă după inedite în Budapesta, lista Voevozilor romîni din domeniul Ciceului în 1553.

*

Schitul Zagavia. — Schitul lui Zagavie de lîngă Hîrlău, unde a fost egumen Amfilohie, episcop de Hotin, avea la 1852 ca urmaș al acestuia pe arhimandritul Veniamin Zagavianul, cărturar zelos, care lua, ca «prenumerant», zece exemplare din *Palmira și Flaminia sau secretul*, tradusă după d-na de Genlis de Sofia Coce.

*

Pe un exemplar din *Garibaldi, istoria biruinței a Două Sicilii*, traducere de George Picolo și Constantin Jestian (București 1866) aflu, pe un elegant timbru: „I. Dragomirescu, legătorie și galanterie, Strada Francesă, Ploești".

* * *

În *Cele Trei Crișuri*, păr. Gavril Popovici semnalează un Mineiu manuscript din 1713, păstrat în biserica de la Lupoaia. Tatăl nostru" are forma: „Tatăl nostru carele *petreci* spre ceriuri". D-sa vorbește de un altul aflător la Hîrsești, în aceleași părți.

* * *

În *Cugetul românesc*, I, 1, d. I. I. C. Brătianu publică o notă despre *Obștească Tînguire* de la 1824, pe care o crede inedită. Ea e tipărită de mult în *Revista pentru istorie, arheologie* și *filologie*, II, pp. 177-8 și s'a analisat în Iorga, *Ist. literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II, pp. 364—7.

* * *

www.dacoromanica.ro

O cercetare prin mănăstirile de lîngă Bucureşti a dat aflarea la Pasărea, pe un Ceaslov de Iaşi, 1797, a acestor însemnări de la episcopul Calinic Cernicanul:

La anulŭ 1831, Iulie 7, înŭ zioa de pogorârea Sf. Duhŭ mă afiamŭ bolnavŭ, iarŭ la Avgustŭ 30 au răposatŭ părintele Pimenŭ duhovnicŭ cu o minunată săvărşire: că, după ce ş'aŭ săpatŭ groapa cu patruzecĭ zile înnainte, apoĭ, la 29 ale luni, aŭ slujătŭ sfânta leturghie, şi înŭ 30 s'aŭ săvărşitŭ fără nicio durere, şazândŭ [de] vorbă cu mine, răzimatŭ de perină, ş'aŭ datŭ duhulŭ înŭ mâinile lui Dumnezeŭ.

831, Avgustŭ 30.

Calinicŭ, arhimandritulŭ opşti Cernichi.

1831, Dichmv. s'aŭ începutŭ biserica dinŭ celaltŭ ostrovŭ, Sft. Gheorghie, a să da josŭ, ca să facemŭ alta noo, maĭ bună, înŭ cinstea Schimbăriĭ la faţă a lui Hristos.

1832 s'aŭ începutŭ a să zidi, Aprilie înŭ 25.

1836 s'aŭ sfinţitŭ, Avgustŭ 6, de Ioanichie arhiereŭ Stra[to]n[ichias].

1838, Inuarie 11, înŭ zi Marţĭ seară, la 3 ceasuri şi 3 şferturi dinŭ noapte, s'aŭ cutremuratŭ pământulŭ foarte tare; aŭ căzutŭ şi turla biserici ceĭ noo, a Schimbări la faţă, şi cea mare a Sf. Nicolae i i-aŭ căzut o turlă şi celelalte s'aŭ zdrobitŭ.

1833, Noem. 8, aŭ răposatŭ maica mea Filotheia schimonahia înŭ schitulŭ Pasărea. Oct. 1: 7.

Calinicŭ arhimandritŭ Cernichi, născutŭ în politiia Bucureştĭ la anulŭ 1759, Oct. luna înŭ şapte.

1807, Martie 18, venitŭ la monastire de opşte.

1808, anu, în luna Noemvrie 12, călugăritŭ înŭ mănăstirea Cernica, de arhim. Timotheĭ, stareţŭ alŭ obştii Cernichi.

1808, luna Dichemvrie 3, hirotonisitŭ diiaconŭ de arhiereu Sofronie Vraţa înŭ monăstire Cernichi.

1813, Fevruarie 18, hirotonisitŭ preotŭ de arhiereu Dionisie Sevastisŭ, înŭ maha[la]o Batişti, înŭ Bucureştĭ.

1815, Septe[m]vrie 20, hirotonisitŭ duhovnicŭ de părintele Mitropolitulŭ Nictarie.

1818, Aprilie 17, shimnicitŭ de părintele arhim. Dorotheĭ, stareţŭ Cernichi.

1818, Dichemvrie 14, cu cererea tuturorŭ părinţilorŭ pusŭ egumenŭ monastiri Cernichi de Mitrop. Nictarie.

1820, Aprilie 9, hirotonisitŭ arhima[n]d[ritŭ] de Mitropolitulŭ Dionisie, înŭ monastirea Cernica, înŭ biserica cea mare, a Sf. irh Nicolae de la Mira.

Cal[i]nicŭ, arhim. Cernichi, nevrednicŭ.

185[ ]. Septevrie 14, cu porunca Domnulŭ Barbuluĭ Dimitrie Ştirb[ ]adunându-să opştească ecstraordinare, s'aŭ a'esŭ Mitro-

www.dacoromanica.ro

politŭ părintele Nifonŭ, călugărŭ, preotŭ diinŭ monastire Cernica, episcopŭ la Rămnic părintele Callinicŭ, arhimandritulŭ Cernichi, episcopŭ la Buzăŭ părintele Filothiĭ, episcopu la Argeşŭ părintele Climentŭ, aflăndu-să toate scaunile vacante.

1852, Septemvrie 11, s'aŭ pusŭ temeliia bisericiĭ dinŭ sfănta episcopie Rîmnicŭ denŭ judeţulŭ Vălcea, fiindŭ-că biserica, case arhiereşti, siminarŭ, era ruenite de vechime şi de foculŭ de la 1847.

1852, Septevrie 16, s'aŭ pusŭ temeliia biserici dinŭ episcopiia Rîmnicŭ.

1857, Ianuarie întăiŭ, s'aŭ sfinţitŭ biserica episcopii Răm., s'aŭ făcutŭ casele arhiereştĭ, Seminarulŭ, case la bulniţa epsc. pentru şcolari, acestea prinŭ noĭ.

C. Rm. Nou-Severinŭ.

Pecete cu Calinicŭ arh. č, o. j., 1822.

Pe o *Îndreptare a legii*, 1652:

Această sfăntă şi dumnezeiască carte este cumpărată de nevredniculŭ robulŭ luĭ Dumnezeŭ înŭ tl. patruzecĭ şi doĭ; 1817, Maiŭ 28.

Costandinŭ iuzbaşŭ sinŭ Nicolae izbaş otŭ Pop[a]-Rus[u].

Scarlatu Drăgoescu epitropu sfinteĭ bisericĭ Caimata.

* * *

Pe zidurile *bisericii din Mofleni* (vechiul Bucovăţ), lîngă Craiova, despre care vezi şi *Inscripţiile* mele, I, p. 215, am aflat acești grafitti pe cărămizile din afară ale clădirii din secolul al XVI-lea, zidire a Banului Ştefan: «Ioan erei preot. — Să se ştie în ce an mi am pus —. — *La 1781 au venit Patriiarhul Avramŭ Erusalim*[1]. — Pătru ot' Leamna, 7292. — Amvrosie. — Eromonahul Nicodemŭ [foarte frumoasă scrisoare]. — Rafaelŭ ermonah [tot aşa]. — Partenie ermonah, 7179. — Gheorghe Logofătu. — Pîrvu Popa, 7234. — Vasile monah. — Danco Logofăt ot Ciori, 1808. — Petru ot Beresta. 7174. — Neofit Popa Stan, 7190. — Preda Logofăt. — 1790 Anghel. — Dinu En... [foarte veche] —Vlăduţ, 7169. — Pomeni gospodi raba tvoia Anghelŭ.— Pomeni gospodi rab tvoi Dumitru, 1780 [arabice]. — Dumitru ermonah[2].

* * *

[1] E acel care (v. cartea mea *Istoria Romînilor prin călători*, III, la analisa operei lui Andreas Wolf) a adus la noi Proschiuetariul grecesc litografiat şi a tipărit la Iaşi afurisania contra luxului femeilor.

[2] Grafittele din 1605 şi 1637-8, precum şi al egumenului Mihail, din 1753 *Inscripţii*, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

În biserica de la Preajba (Dolj):

De-asupra întrării:

Această sfîntă și dumnezăisca bisearică ce să prăznuiaște hramul Sftului Apostolŭ și întăiul mucenic arhidiaconŭ Ștefanŭ și marelea mucenicŭ Gheorghe făcătoriulŭ de minuni, carelia s'aŭ ziditŭ dinŭ temeliia ei și s'au înfrumsățatŭ cu toată podoaba dupre cumŭ să viade cu toată cheltuiala și osteniala dumnealui jupanŭ Hagi Stanŭ Jiianu Velŭ Paharnicŭ[1] în zililea pria-înalțatului și luminatului Mărî Sale Domnului Io Alexandru Ioanŭ Ipsilante Voivodŭ, cu blagoslovenia Priasfinții Sale părintelui chiriu chirŭ Chesarie episcopu Rimnicului, la anu de la Zidire 7286, iară de la Hristos 1778, luna lui Noem. 25.

Alăturea:

1813, Apr. 21, Barbu sin Anghelu a pusŭ acestŭ leatŭ în vreamea cândŭ erea Stavăru erei Doșu.

Pe o icoană:

Această st. icon[ă] au făcut-o dd. Ioan Theodoru Prejbeanu, spre pomenire; 1827, Ghenar 28.

Se înseamnă pe zugrăveală numele Postelnicului zugrav, care a făcut chipurile ctitorilor la 1834, în Septembre — era din Petrila —, iar la 1844 al lui Gaitano Mile și al zugravului Barbu Coșovanu.

Evangholie de la 1693, dată de Hagi-Stan Jianu, cu inscripție grecească.

Pe o icoană:

Aceasta sf. icóană s'au făcut cu cheltuiala dumnealor ctitorilor celor noi ai acestei sf. biserici; 1833, Dech. 15.

Costantin Ioan Theodor, Barbu Zugravu.

Pe alta:

Aceasta s. icoană s'au făcut cu cheltuiala d. chir Constantin Theodor, spre veșnică pomenire; 1834 Martie 26.

Zugrav Postelnic Barbu Coșoveanu.

Portrete de ctitori:

Barbu, Scarlat, Voichița, Hagi Voicu, tatăl dumnealui, Hagița Ivana, mama dumnealui, Nicolae, Vlăduț, Vel Pitar, zet Hagi Stan Jianu Vel Postelnic, ctitor.—Hagica Manda, soția.—Dumnealui Postelnicu Zamfir Jianu Vel Șetrar. — Gheorghe Jianu Vel Medelnicer. Zoița Jianca. — Stan Jianu sin al dumniei sale Postelnic[2]. — (Apoi episcopul Filaret, popa Anghel și popa Ianache).

Mențiunea cutremurului din 27 Maiu 1790.

---

[1] V., pentru Jianu, *Studii și doc.*, VIII, pp. LIII—VI.

[2] Sînt cei trei fii ai lui Stan.

www.dacoromanica.ro

LIBRARIA „PAVEL SURU"

BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI, 85

are în deposit următoarele lucrări datorite d-lui N. IORGA:

Trecutul românesc prin călători.
(Cursuri la Șc. Super. de Războiu).
I
Până la jumătatea veacului al XVII-lea. Lei 20.—
II
Dela jumătatea veacului al XVII-lea până la 1880. Lei 18.—

Prolegomene de istorie universală
Desvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei.
I
Evul mediu. Lei 20.—
II
Epoca modernă. Lei 15.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul I-iu: Evul Mediu). Lei 20.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al II-lea: Epoca Modernă până la 1600). Lei 35.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al III-lea: Epoca Modernă de la 1600 până în zilele noastre). Lei 45.—

Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc). Lei 3.—

Histoire de l'Albanie et du peuple albanais Lei 3.—

O sută de ani de la nașterea lui Cuza-Vodă (Conferință ținută în Sala Ateneului Romîn) Lei 2.—

Mihaiu Viteazul (Dramă în 5 acte) Lei 4.—

Un Domn pribeag (Dramă în 5 acte) Lei 3.—

Învierea lui Ștefan cel Mare (Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Cantemir Bătrînul (Dramă în 5 acte) Lei 3.50.

Constantin Brîncoveanul Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Revista Istorică (Anul al VII-lea, N-le 7—9). Lei 4.—

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale pe 1921 (N-le 7—9). Lei 5.—

Polonais et Roumains (Relations politiques, économiques et culturales). Lei 10.—

Românii și Grecii de-a lungul veacurilor (cu prilejul îndoitelor nunți princiare din MDCCCCXXI) Lei 15.—

Izvoare contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu.
Ediția ordinară 45 lei, mijlocie 50, de lux 55.

www.dacoromanica.ro